

UDK 902
ISSN 1330-0644
VOL. 13-14/1996.-1997.
ZAGREB, 1999.

P **riilozi**

Instituta za arheologiju u Zagrebu

Pril. Inst. arheol. Zagrebu
Str./Pages 1-210, Zagreb, 1999.

Pril. Inst. arheol. Zagrebu 13.-14./1996.-1997.
Str./Pages 1-210, Zagreb, 1999.

Časopis koji je prethodio

Prilozi 1., 1983., Prilozi 2., 1985., 3.-4., 1986.-1987., 5.-6., 1988.-1989., 7., 1990.,
8. 1991., Pril. Inst. arheol. Zagrebu 9., 1992., 10., 1993., 11.-12./1994.-1995.

Nakladnik/ Publisher

INSTITUT ZA ARHEOLOGIJU/
INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY

Adresa uredništva/ Adress of the editor's office

Institut za arheologiju/Institute of archaeology
HR - 10000 Zagreb, Ulica grada Vukovara 68
Telefon/phone/fax ++385/01/615 02 50, 615 12 90, 611 72 43

Glavni i odgovorni urednik/ Editor in chief

Željko TOMIČIĆ (Zagreb)

Redakcijski odbor/ Editorial committee

Dunja GLOGOVIĆ (Zagreb), Timotej KNIFIC (Ljubljana, SLO), Remza KOŠČEVIĆ
(Zagreb), Laszlo KÓVACS (Budapest, HUN), Kornelija MINICHREITER (Zagreb),
Mladen RADIĆ (Osijek), Željko RAPANIĆ, (Split) Aleksandar RUTTKAY (Nitra, SK),
Ivančica SCHRUNK (Minneapolis, USA), Željko TOMIČIĆ (Zagreb).

Prijevod na engleski/ English translation

Jadranka BOLJUNČIĆ
Goran HORVAT

Prijevod na njemački/ German translation

Nina MATETIĆ

Lektural Language editor

Marijan RIČKOVIĆ (hrvatski)
Ulrike STEINBACH (njemački)
Edo BOSNAR (engleski)

Dizajn/ Design

Roko BOLANČA

Korektural Proofreaders

Kornelija MINICHREITER, Zagreb
Željko TOMIČIĆ, Zagreb

Grafička priprema/ DTP

Studio "U", Zagreb

Računalni slog/ Layout

Ranko PERŠIĆ, Zagreb

Tisak/ Printed by

Tiskara Petravić d.o.o.

Naklada/ Circulation

600 primjeraka/600 examples

Sekundarne publikacije/ Indexed in

GERMANIA Anzeiger der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen
Archaeologischen Instituts, Verlag Philipp von Zabern, Mainz

Izdavanje časopisa novčano podupire

MINISTARSTVO ZNANOSTI I TEHNOLOGIJE REPUBLIKE HRVATSKE
HR - 10000 Zagreb, Strossmayerov trg 4

Sadržaj

- 5 Proslov
 ŽELJKO TOMIČIĆ

Izvorni znanstveni radovi

- 7 KORNELIJA MINICHREITER
Zoomorfna idoloplastika obredno-ukopnog prostora
starčevačkog lokaliteta na Galovu u Slavonskom Brodu
- 23 IVANČICA PAVIŠIĆ
Nakit kasnog brončanog doba s nalazišta Špičak kraj
Bojačnog
- 33 DUNJA GLOGOVIĆ
Fibule iz Ljupča
- 41 REMZA KOŠČEVIĆ
Nekoliko starih brončanih nalaza iz okolice Samobora
- 49 GORANKA LIPOVAC VRKLJAN
Mitraička kulturna slika iz Umljanovića
- 61 IGOR FISKOVIĆ
Jesu li Polače na Mljetu bile sjelo vladara Dalmacije?
- 83 ŽELJKO RAPANIĆ
Spomenici nepotpune biografije *De ecclesiis datandis* (2)*
- 91 ŽELJKO TOMIČIĆ
Ranosrednjovjekovno groblje Zvonimirovo - Veliko Polje,
prinos poznavanju bjelobrdske kulture u podravskom dijelu
Slavonije
- 121 ZORISLAV HORVAT
Nekе činjenice o cistercijskom samostanu i crkvi u
Topuskom
- 135 DRAGO MILETIĆ
Plemićki grad Belec
- 155 SNJEŽANA PAVIČIĆ
Osnovni tipovi bizantskih relikvijarnih pektorala
- 161 TAJANA SEKELJ IVANČAN
Kasnosrednjovjekovne keramičke čaše iz Sokolovca,
Rudina-Čečavca i Kapan-Ivanca
- 179 GORAN GUŽVICA
JADRANKA BOLJUNČIĆ
Analiza učestalosti nagorjelih kostiju velikih zvijeri u
pleistocenskim naslagama špilje Vindije (Hrvatska)

Prikazi

- 187 ŽELJKO RAPANIĆ
VEDRANA DELONGA, Latinski epigrafički spomenici u ra-
nosrednjovjekovnoj Hrvatskoj, Split, 1996. Nakladnik:
Muzej hrvatskih arheoloških spomenika - Split. Serija:
Monumenta medii aevi Croatiae vol. 1. Str. 1.-608.
(Tekst, Literatura, Index epigraphicus, Index paleographi-
cus, Kazalo osobnih imena, zemljopisnih naziva i važni-
jih pojmova. Sa crtežima u tekstu (Maja Fabijanac i Mar-
ko Rogošić)+ LXXXIV tabli fotografija (Zoran Alajbeg)
+ fotografije u tekstu (Nenad Gattin)+1 karta, /32x23 cm/.

Contents/Inhaltsverzeichnis

- Introduction*
ŽELJKO TOMIČIĆ

Original scientific papers

- KORNELIJA MINICHREITER
*Zoomorphic Idols of the Starčevo Ceremonial and Burial Area Site
at Galovo, Slavonski Brod*
- IVANČICA PAVIŠIĆ
Schmuck der späten Bronzezeit vom Fundort Špičak bei Bojačno
- DUNJA GLOGOVIĆ
Fibeln aus Ljubač
- REMZA KOŠČEVIĆ
Several Old Bronze Finds from the Samobor Vicinity
- GORANKA LIPOVAC VRKLJAN
A Mithraistic Cult Relief From Umljanovići
- IGOR FISKOVIĆ
Were Polače on the Isle of Mljet the Seat of the Rulers of Dalmatia?
- ŽELJKO RAPANIĆ
*Denkmäler mit unvollständiger Biographie De ecclesiis datandis (2)**
- ŽELJKO TOMIČIĆ
*Der frühmittelalterliche Friedhof Zvonimirovo - Veliko Polje, ein Bei-
trag zu den Erkenntnissen über die Bjelobrd-Kultur in der slawo-
nischen Podravina*
- ZORISLAV HORVAT
Einige Tatsachen über das Zisterzienserkloster in Topusko
- DRAGO MILETIĆ
Burg Belec
- SNJEŽANA PAVIČIĆ
Grundtypen der byzantinischen Reliquiarpektoralien
- TAJANA SEKELJ IVANČAN
*Spätmittelalterliche Keramikbecher aus Sokolovac, Rudina-
Čečavac und Kapan-Ivanac*
- GORAN GUŽVICA
JADRANKA BOLJUNČIĆ
*Analysis of the Frequency of Partially Burnt Large Carnivore
Bones in the Pleistocene Sediments at the Vindija Cave (Croatia)*

- 189 BORIS GRALJUK
Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine, nova serija
ARHEOLOGIJA (A) - sv. 47., strana 41.-117.
ETNOLOGIJA (E) - sv. 47., strana 179.-272.
PRIRODNE NAUKE (PN) - sv. 31., strana 273.-447.
Sarajevo, 1992. - 1995.
Sarajevo 1996. godine
- 190 BORIS GRALJUK
ROBERT WHALLON I LIDIJA FEKEŽA,
Kvantitativna analiza oblika grobne keramike ranog srednjeg vijeka sa teritorija Bosne i Hercegovine,
Izvorni znanstveni rad, str. 43.-59., uz tekst, tablice, histogrami, slike.
- 190 BORIS GRALJUK
ENVER IMAMOVIĆ,
Rezultati probnih iskopavanja u Podastinju, Višnjici i Gromiljaku kod Kiseljaka,
Izvorni znanstveni rad, str. 61.-92., uz tekst, skice, slike, table
- 191 BORIS GRALJUK
VELJKO PAŠKVALIN,
Prilozi proučavanju ilirsko-panonskog plemena Dezitijata i njegovog teritorija u krajevima srednje Bosne u predrimsko i rimsko doba,
Izvorni znanstveni rad, str. 93. do 116., uz tekst 5 tabli.
- 192 BORIS GRALJUK
VELJKO PAŠKVALIN,
Kulturnopovijesna problematika sepulkralnih spomenika rimskog doba s područja Bosne i Hercegovine,
Izvorni znanstveni rad, str. 117.-145., uz tekst, karta nalazišta, 3 table sa 10 slika, bibliografija, sažetak na engleskom.
- 193 BORIS GRALJUK
KEMAL BAKARŠIĆ,
Citati nove serije Glasnika Zemaljskog muzeja, (Arheologija) 1946.-1986.
Izvorni znanstveni rad, str. 147.-167., 11 tablica, 4 grafikona, bibliografija, sažetak na engleskom.
- 195 Marija BUZOV
DIADORA, sv. 15., Zadar, 1993., stranica 452, zajedno s tablama, crtežima, planovima, tlocrtima, fotografijama te kartama.
- 199 Marija BUZOV
DIADORA, sv. 16.-17., Zadar, 1995., stranica 430, zajedno s tablama, crtežima, planovima, tlocrtima, grafikoni- ma, fotografijama te kartama.
- 203 Marija BUZOV
BRUNO MILIĆ, RAZVOJ GRADA KROZ STOLJEĆA 2, SREDNJI VIJEK, ZAGREB, 1995., str. 424, sa ilustracijama, Glosarij, Bibliografija, Kazalo gradova, naseljenih mjesta i arheoloških lokaliteta, te Popis slika i crteža.
- 204 Dunja GLOGOVIĆ
EDWARD HERRING, Explaining Change in the Matt-Painted Pottery of Southern Italy. Cultural and social explanations for ceramic development from the 11th to the 4th centuries B.C., BAR International Series 722, 1998 (Oxford), 255 str., 176. slika.
- 207 Kornelija MINICHREITER
Kratice

Kasnosrednjovjekovne keramičke čaše iz Sokolovca, Rudina-Čečavca i Kapan-Ivanca

Spätmittelalterliche Keramikbecher aus Sokolovac, Rudina-Čečavac und Kapan-Ivanac

Izvorni znanstveni rad
Srednjovjekovna arheologija

Original scientific paper
Mediaeval archaeology

UDK 904:42 (497.5) "15"

Mr. sc. TAJANA SEKELJ IVANČAN

Institut za arheologiju

Ul. grada Vukovara 68

HR - 10000 Zagreb

U depoima i izložbenim postavama muzeja kontinentalne Hrvatske (Muzej Moslavine, Kutina; Gradski muzej Požege i Gradski muzej Virovitica) nalaze se restaurirane keramičke čaše ili ulomci keramike koji pripadaju istim ili sličnim posudama. Nalazi potječu s lokaliteta: Sokolovac kraj Garešnice, Rudina u selu Čečavac kraj Požege i Kapan-Ivanca kraj Suhopolja, (Virovitica). Spomenuta keramika napravljena je od oker gline, ukrašena crvenim slikanjem, horizontalnim urezanim linijama i reljefnim tordiranim trakama i prikazima u medaljonima. Svi prikazi (zoomorfni i grafički) su uobičajeni za srednjovjekovnu kršćansku ikonografiju, a predstavljaju Krista. Oblik keramičke čaše uobičajen je tijekom 15. st., a način izrade ukrasa podsjeća na Steinzeug keramiku (kamenjaču) koja od prve polovine 15. st. oponaša ukrašavanje iz kiparskog ili metalnog obrta. Isti prikazi i nemarnost prilikom izrade keramičkih čaša sa sva tri lokaliteta u kontinentalnoj Hrvatskoj upućuju na zaključak da predmeti potječu iz iste radionice. Izrađivani su tijekom druge polovine 15. st. u duhu i stilu koji u Europi egzistira od prve pol. 15. st. u uvjetima koji su postojali. Tijekom prve polovine 16. st. područje s kojeg potječu nalazi se pod Turcima, stoga se sa sigurnošću može reći da nisu mladi od prve trećine 16. st.

Tijekom 1996. i 1997. godine, obilazeći muzeje kontinentalne Hrvatske radi provjere podataka o srednjovjekovnim lokalitetima međurječja Save i Drave, u njihovim depoima su zamijećeni ulomci vrlo zanimljive keramičke posude - čaše o kojima u literaturi do sada nije bilo rasprava. Radi se, prije svega, o arheološkim nalazima smještenim u Muzeju Moslavine u Kutini, Gradskom muzeju Požege i Gradskom muzeju Virovitice. Fragmenti raznih veličina koji pripadaju keramičkim čašama potječu s tri poznata lokaliteta:

1. SOKOLOVAC - sondažno iskopavanje,
2. RUDINA-ČEČAVAC - sustavno istraživanje,
3. KAPAN-IVANAC - površinski nalaz.

1. SOKOLOVAC

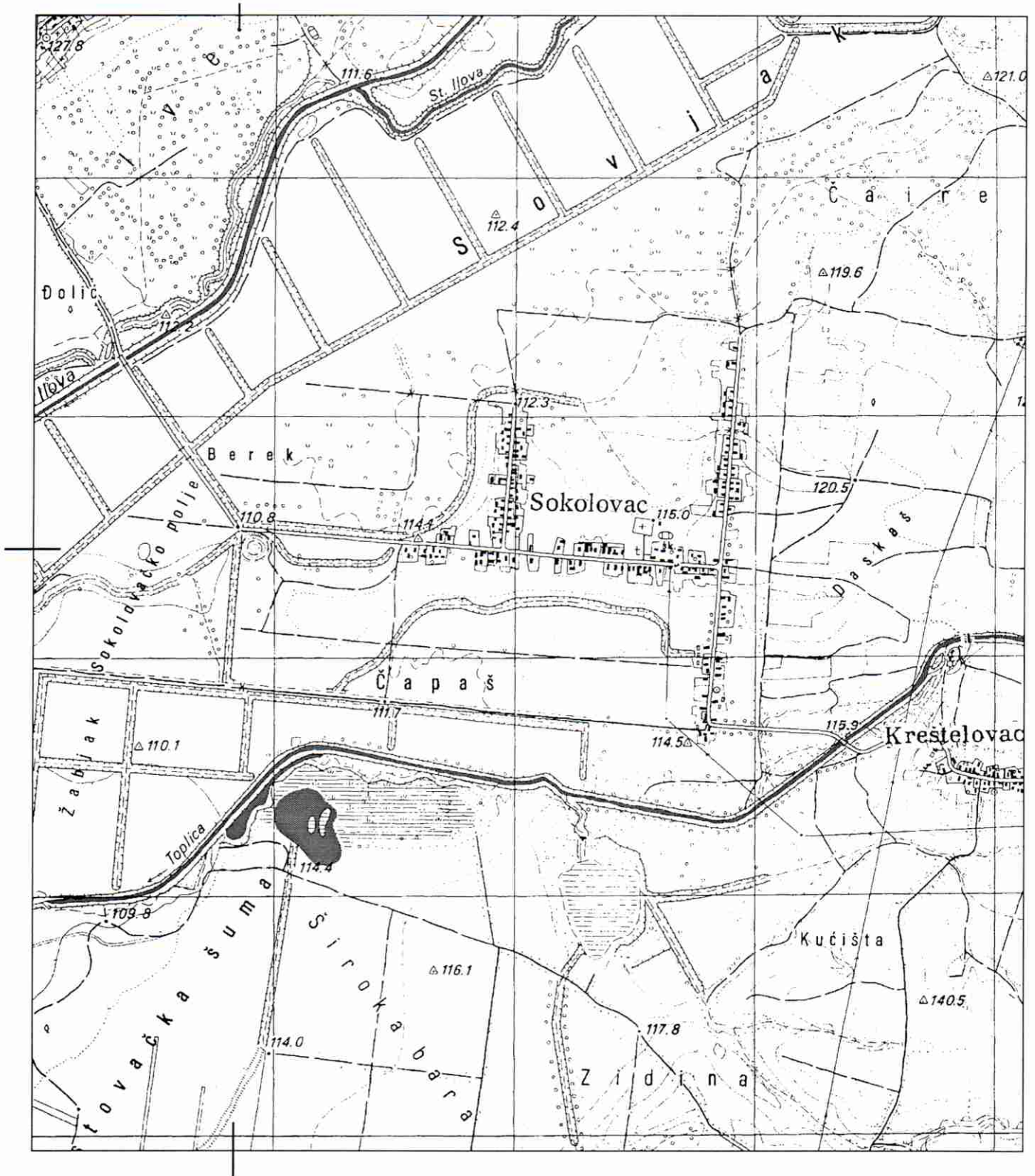
U stalnoj izložbenoj postavi Muzeja Moslavine u Kutini nalazi se keramička čaša te nekoliko fragmenata keramike koji pripadaju sličnoj posudi (ili posudama) iz Sokolovca.¹

Samo mjesto Sokolovac nalazi se između Daruvara i Garešnice, od koje je udaljeno jugoistočno oko 9 km i danas

pripada Bjelovarsko-bilogorskoj županiji. Lokalitet s kojeg potječe posuda je gradište barovitog tipa koje se nalazi u nizini između sela Sokolovca i Tomašice, uz lijevu obalu rijeke Ilove (karta 1.), kod mještana poznat kao "Turski grad". Samo gradište nalazi se na nadmorskoj visini oko 110 m (karta 2.). Obilaskom spomenutog položaja zapadno od Sokolovca, koje je provedeno 11. lipnja 1996.², nije se mogla utvrditi veličina centralnog uzvišenja te bedema i opkopa koji su zarasli u šikaru, stoga su podaci o tome preuzeti iz ranijih objava. Naime, sondažno arheološko istraživanje gradišta u Sokolovcu provedeno je tijekom 1966. godine (BOBOVEC, 1986., 143.; BOBOVEC., 1994., 34., fus. 29.) i ustanovljeno je da je ono veličine oko 1 km². Sastoji se od centralnog uzvišenja ovalnog oblika, veličine 52x38 m i visine 1,5 m. Oko centralnog uzvišenja je I. jarak širok na istočnoj i sjevernoj strani 6 m, a iza njega nalazi se bedem visine 2 m, širine 19 m i dužine 237 m. Na II. bedem se nadovezuje II.

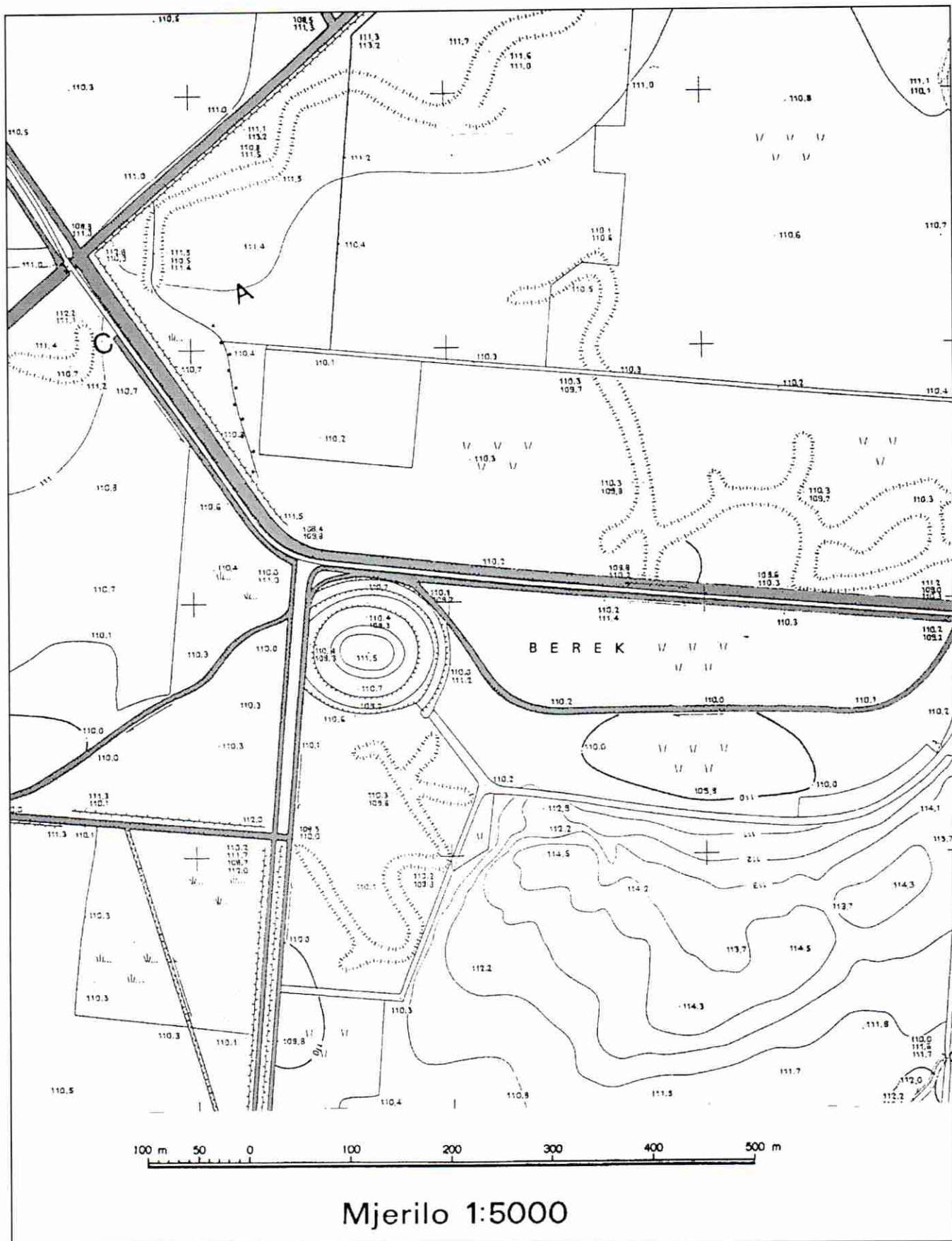
² Obilazak srednjovjekovnih lokaliteta na području oko Garešnice proveden je od strane kustosa arheologa Ane Bobovec iz Muzeja Moslavine u Kutini i Tajane Sekelj Ivančan iz Instituta za arheologiju u Zagrebu. U vrijeme sondažnih istraživanja to je područje pripadalo pod Muzej Moslavine u Kutini te je prikupljen arheološki materijal i pohranjen u spomenutom Muzeju. Od 1991. godine selo Sokolovac, a time i opisano gradište pripada općini Dežanovac, odnosno Muzeju u Daruvaru (BOBOVEC, 1991., 11.).

¹ Zahvaljujem ANI BOBOVEC, kustosu arheologu i v. d. ravnateljici Muzeja Moslavine u Kutini na uvidu u muzejsku zbirku i odobrenju obrade i objave arheoloških nalaza sa Sokolovca. Keramička čaša iz Sokolovca do sada je već nekoliko puta reproducirana (KATALOG, 1970., naslovna strana; BOBOVEC, 1986., 143., slika 85.).

Karta 1. - Odnos nizinskog gradišta "Turski grad" prema mjestu Sokolovac i rijeci Ilovi (Karta 1:25000 iz Zavoda za katastar i geodetske poslove grada Zagreba)

Karte 1 - Die Beziehung der Tieflandansiedlung Türkische Stadt zur Ortschaft Sokolovac und zum Fluß Ilova (Karte 1:25.000 des Amtes für Kataster und geodätische Angelegenheiten der Stadt Zagreb)

Karta 2. - Gradište barovitog tipa "Turski grad" smješteno zapadno od Sokolovca (Karta 1:5000, Aerofotogrametrijsko snimanje 1981. godine)

Karte 2 Ansiedlung des Überschwemmungstyps Türkische Stadt, westlich von Sokolovac (Karte 1:5.000, Aerofotogrametrische Aufnahme 1981)

jarak čija širina varira od 14 do 16 m. Gradište se završava II. bedemom visine 1,5 m, širine 19 m i dužine 476 m. Probne sonde su otvorene na centralnom uzvišenju te na I. i II. bedemu gradišta, a kulturni sloj s arheološkim materijalom nalazio se na dubini od 0,20 do 0,50 m (IVEKOVIĆ, 1968., 372.; BOBOVAC, 1986., 141., slika 85., 143.).

U inventarnoj knjizi navode se fragmenti keramike i keramička čaša kao "nalazi iz zemlje", te se ne može zaključiti iz koje su sonde, odnosno položaja na centralnom uzvišenju ili bedemima gradišta. Nalazi su zavedeni pod:

- A. - inv. br. 104 (T. I., 1, 1 a; slika 3-6)³ - "Posuda, keramička, oštećena, s ukrasom reljefno danih medaljona s figurativnim prikazima i rozetama. Dimenzije: visina - 13 cm, promjer dna - 5,9 cm, promjer gornjeg otvora - 8,5 cm."
- B. - inv. br. 87 (T. I., 2) - "Ulomak keramičke čaše, s crvenim ukrasom, iz fine keramike. Dimenzije: visina - 8,5 cm, obujam - 6 cm."
- C. - inv. br. 105 (T. I., 3) - "Ulomak keramičke posude s medaljonom i prikazom ptice, koja si para grudi. Dimenzije: visina - 4,1 cm, širina - 3,3 cm."
- D. - inv. br. 88 (T. I., 4) - "Ulomak keramičke posude s crvenim bojenim ukrasom. Dimenzije: visina - 5,5 cm, širina - 4,5 cm, debljina - 0,5 cm."
- E. - inv. br. 89 (T. I., 5) - "Ulomak keramičke posude s crvenim bojenjem i urezanim ukrasom. Dimenzije: visina - 5,9 cm, širine - 7 cm, debljine - 0,5 cm."

A. - Pokuša li se detaljnije opisati keramičku čašu (T. I., 1) može se uočiti da njen ovalni trbuh stoji na plitkoj nožici, te da završava s vratom i obodom čiji krajevi su izvinuti koso prema vani. Čaša je oker boje, a ukrašena je crvenim slikanjem koje se pojavljuje u horizontalnim linijama različite širine i razmaka duž čitavog trbuha (osim srednjeg, najšireg dijela) i na obodu čaše. Nešto iznad polovine trbuha u njegovom gornjem dijelu započinje niz od figurativno izvedenih ukrasa s različitim prikazima od kojih je svaki u zasebnom krugu odnosno medaljonu. Medaljoni, čija veličina varira, međusobno su odijeljeni s po dvije okomite manje rozete. Cijeli niz ovih figurativnih prikaza omeđen je s gornje i donje strane horizontalnim reljefnim zarezima okrenutim na lijevo, koji ustvari predstavljaju tordiranu traku. Zarezi, odnosno traka, su dani u tri reda s donje strane i dva reda s gornje strane medaljona, između kojih je crveno slikana horizontalna linija. Medaljoni su izvedeni tako da su figurativni motivi ispupčeni prema van.

a. - Prvi vidljivi prikaz u nizu, vrlo dobro sačuvan, predstavlja životinju sa stijegom, glave okrenute prema ledima, nalik Jaganjcu Božjem (lat. Agnus Dei) (T. I., 1a), koji je okružen vrpčastim ukrasom i nizom sitnih cvjetova, svi u medaljonu. Kao simbol Krista

janje je najomiljeniji i najučestalije upotrebljavan simbol svih razdoblja kršćanske umjetnosti (BADURINA et al., 1985., 55., 56., 293.). Rani su kršćani jaganjca prihvatili kao simbol Krista u ulozi žrtve (HALL, 1991., 133.). Jaganjac - Agnus Dei, koji se obično prikazuje kao janje što stoji ili leži, s križnom aureolom oko glave, a desnom nogom pridržava tanak križ sa zastavicom na vrhu, najčešće je simbol uskrslog Krista.⁴ Uz janje se često javlja knjiga na kojoj janje leži ili je pridržava nogama. Prikaz Agnus Dei na čaši iz Sokolovca nema aureolu oko glave niti pridržava knjigu nogama, ali stoji i desnom nogom pridržava tanak križ sa zastavicom na vrhu - stijeg Uskrsnuća. Od 10. st. počinje se likovni prikaz Agnus Dei javljati u knjižnom slikarstvu, a nešto kasnije i u metalu i kamenu. Najučestaliji je u razdoblju gotike (BADURINA et al., 1985., 105, 106.).

- b. - Drugi prikaz predstavlja životinju nalik lavu - grifonu (T. I., 1a).⁵ Tijelom je okrenut na lijevu stranu dok mu je glava okrenuta na suprotnu desnu stranu. Na tijelo mu se nadovezuju raširena krila koja su napravljena od tankih linija. Ima dugačak rep koji se izvija u obliku slova S, a na završecima nogu nalaze se jako izražene kandže.⁶ Ako pretpostavimo da je spomenuti prikaz u medaljonu lav - grifon može se reći da je on uobičajena simbolička zvijer u religioznoj i svjetovnoj umjetnosti, kojoj se pripisivalo mnogo značenja (CHEVALIER - GHEERBRANT, 1987., 344.-345.). Ova legendarna neman, glave, krila i pandži orlovskih, a tijela i pozadine lavlje, općenito se javlja u heraldici gdje simbolizira povezanost kvalitete orla i lava - oprez i hrabrost (HALL, 1991., 106.). U kršćanskoj ikonografiji srednjeg vijeka lav - grifon označuje dvojaku narav Krista Spasitelja - božansku (ptica) i ljudsku (zvijer) i uobičajen je motiv u gotičkom crkvenom kiparstvu (BADURINA et al., 1985., 247.).
- c. - Sljedeći medaljon ispunjen je slovima koja se mogu dešifrirati kao I.H.S. (T. I., 1a). Iako slovo H nema izraženu pravilnu hastu, nju čini središnji dio obrnutog slova S, a dvije usporedne okomite linije ga omeđuju. Time slovo H zbog toga jer ima najviše vertikalnih linija, čini temelj ovog monograma. U raznim kombinacijama izvedbe, slova I.H.S. izvorno predstavljaju trigram ili "Sveti monogram" - tri prva slova grčkog imena Isusa - IHΣ (HALL, 1991., 121., 331.). Budući da ga je prihvatila i Zapadna crkva, počeo je neispravno poprimiti značenje *Iesus Hominum Salvator* - "Isus, spasitelj ljudi". Iz praktičnih razloga skraćivanja ili likovne monumentalizacije opće poznatog imena ili u ovom slučaju značenja, u obliku skraćenice spomenuti monogram

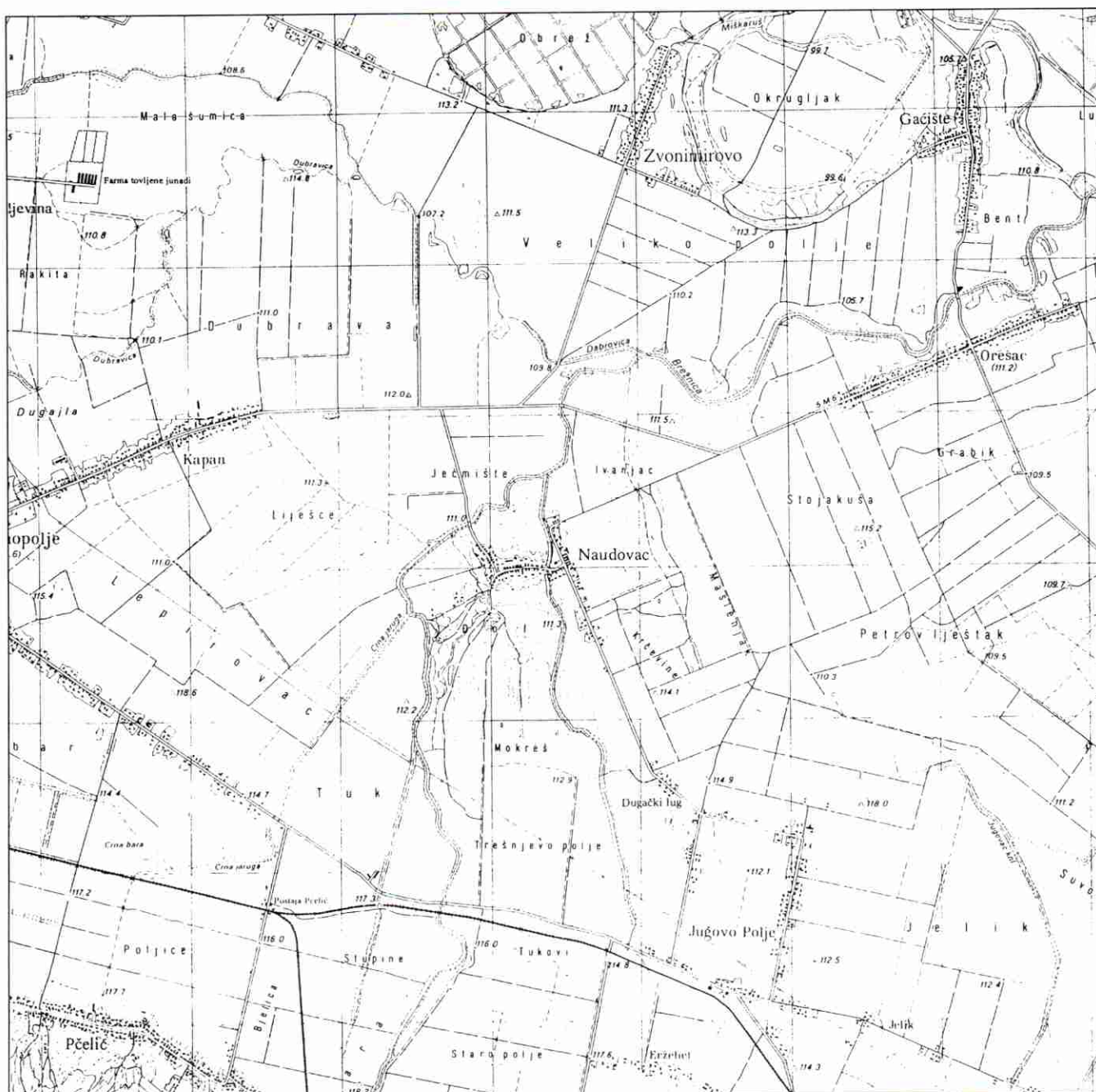
³ Rekonstrukciju posude napravio je u Arheološkom muzeju u Zagrebu - JOSIP FLUKSI, crtež posude kao i ostalih fragmenata - VLADIMIR GLOGOVIĆ, fotografije - TAJANA SEKELJ IVANČAN.

⁴ Taj simbol zasniiva se na temelju Ivanova pozdrava Kristu prije nego što ga je Ivan krstio, a sadrži vapaje za Božjim milosrdem nad grešnicima, da ih očisti i tako pripremi za primanje pričesti (BADURINA et al., 1985., 105.).

⁵ Zahvaljujem dr. Anđelku Badurini (Institut za povijest umjetnosti) na smjernicama vezanim uz pojedine prikaze i njihovu simboliku, te

MILICI JAPUNĐIĆ, kustosu u Muzeju Mimara i STAŠI STANIČIĆU, kustosu u Muzeju za umjetnost i obrt na savjetima, vezanim uz oblik i fakturu posude. Također zahvaljujem DR. IMRI HOLLU iz Arheološkog instituta u Budimpešti za ukazanu literaturu i podatke o sličnim posudama i prikazima na mađarskom prostoru.

⁶ Lav i orao su znatno najrašireniji simboli koji se javljaju na raznim prikazima unutar grbova, štitova i dr. Jako se stiliziraju, naročito prikazi lava, i u umjetnosti nema posebne namjere da se vjerno prikazuju (MOHR., 1991., 204.).

Karta 3. - Položaj lokaliteta Kapan - Ivanac u općini Suhopolje (izvadak iz karte Virovitičko - podravske županije, 1:50000)

Karte 3 - Die Lage des Fundortes Kapan-Ivanec, Gemeinde Suhopolje (Auszug aus der Karte des Bezirks Virovitica-Podravina, 1:50.000)

se upotrebljavao za ukras na mnogim vjerskim predmetima u srednjem vijeku (MOHR, 1991., 154.), najčešće u smislu kao što je već navedeno - "Isus, spasiatelj ljudi" (BADURINA et al., 1985., 54., 415., 416.).

d. - Posljednji vidljiv medaljon također ima prikaz monograma (T. I., 1a). Iako je djelomično dekoriran, u osnovi on predstavlja varijantu Konstantinova monograma, koji je načinjen od slova KHI-RHO (X i P), prvih dvaju grčkih slova Kristova imena - grč. *Khrēstós*. Rani su ga kršćani prihvatili kao simbol kršćanstva i vrlo je uobičajen u ranoj kršćanskoj umjetnosti od 4. st. do u srednji vijek, najučestalije na sarkofazima, euharistijskom posudu ili na svijećama (BADURINA et al., 1985., 416.; HALL, 1991., 158., 163.).

Osim opisanih prikaza na čaši koja je djelomično sačuvana, postoji još nekoliko keramičkih fragmenata, također s ukrasom medaljona unutar kojih se nalaze ptice. Oba ulomka su oker boje s crvenim slikanjem i tordiranom trakom okrenutom na lijevo. Po rasporedu crveno bojenih ukrasa i ureza te njihovih međusobnih odnosa ispod linije medaljona, može se zaključiti da ne pripadaju istoj posudi kao i da nisu dijelovi spomenute keramičke čaše. Medaljoni su bili, koliko je po sačuvanim dijelovima vidljivo, također odijeljeni s dvije okomito postavljene rozete.

B. - Na prvom ulomku u medaljonu se nalazi prikaz orla raširenih krila (T. I., 2). Kandže mu nisu vidljive, jer je mjesto gdje se nalaze odrezano kružnim dijelom medaljona. Glava mu je okrenuta na desnu stranu i nešto spuštена, bez dodatnih ukrasa. Orao kao stari simbol moći

i pobjede bio je prihvaćen i stavljan na grbove pojedinih naroda (HALL, 1991., 232.). U srednjem je vijeku bio simbol Krista, odnosno njegova uzašašća. To se temelji na drevnom vjerovanju da orao, za razliku od ostalih ptica, povremeno obnavlja svoje perje i svoju mladost time što najprije leti prema suncu, može u njega gledati, a potom naglo zaroni u vodu (BADURINA et al., 1985., 440., 441.).⁷

- C. - Drugi keramički fragment u medaljonu ima prikaz ptice - pelikana (T. I., 3). Pelikan je okrenut na lijevu stranu, ima izvijen vrat i glavu spuštenu prema prsima. Krila su mu raširena, oba na desnoj strani, prikazana jedno iznad drugog. S prednje strane ptice, između glave i nogu, nalazi se ukras koji nije prepoznatljiv. Motiv pelikana (nesita) koji probija grudi i hrani mladunčad svojom krvlju postao je simbol Kristove žrtve na križu (HALL, 1991., 247., 286.).⁸ Srednjovjekovna simbolika pelikana u smislu rassetoga Krista, česta je u talijanskom slikarstvu od 14. stoljeća, a naročito se simbolika obnavlja u 17. st. i sredinom 19. st. (MOHR, 1991., 253., 254.). S istim značenjem motiv može krasiti posudu u *Mrtvoj prirodi*. Mrtva priroda i predmeti što se javljaju u svezi nje sadrže skrivenu alegoriju ili o prolaznosti svega zemaljskog i o neumitnoj smrti, ili pak, u proširenom smislu, o Kristovoj Muci i Uskrsnuću. Kršćanski aspekt alegorijske mrtve prirode naročito se naglašuje s pomoću pelikana ili feniksa.⁹ Značenje se prenosi uporabom predmeta, najčešće običnih i svakidašnjih, kojima se pridaje neki simbolički susmisao (HALL, 1991., 214., 215.). Također je atribut personifikacije *Ljubavi prema bližnjem* i kao uobičajen motiv u umjetnosti javlja se od početka 16. stoljeća (HALL, 1991., 191.). Iz svega je vidljivo da je na temelju legende pelikan - očituje najveću ljubav prema svome potomstvu - postao simbolom Kristove žrtve na križu, koju je prinio iz ljubavi prema ljudskome rodu. U tom je smislu nesit (pelikan) i slika euharistijskog sakramenta (BADURINA et al., 1985., 425.).

Svi ovdje opisani medaljoni nisu ujednačene veličine, ali se nalaze na keramici iste ili slične fature i boje, te debljine stijenki.

- D. i E. - Od ostalih arheoloških nalaza s gradišta Sokolovac potrebno je izdvojiti još dva fragmenta keramike koji nemaju ukras figurativno danih medaljona, ali su slično oslikani i ukrašeni urezima, gotovo iste debljine stijenki, fature i boje (T. I, 4; T. I, 5). Zbog toga je moguće pretpostaviti da su ulomci pripadali donjim ili gornjim dijelovima posuda - čaša, mjestima gdje nisu bili smješteni figurativni prikazi.

⁷ Orao koji se može uzdići iznad oblaka i uprijeti pogled u sunce, smatra se istodobno nebeskim i solarnim simbolom, a oba se oblika mogu i stopiti. Javlja se u svim povijesnim razdobljima, kod različitih naroda i u raznim značenjima (CHEVALIER - GHEERBRANT, 1987., 459.-462.; MOHR, 1991., 25.-27.). Orao nadalje označuje novi život koji je započeo u krsnom zdencu, a tako i kršćansku dušu ojačanu milošću (BADURINA et al., 1985., 441.). Od ostalih značenja npr. u alegoriji, zbog svoje oštrovidnosti, atribut je *Vida* s čime se počinje povezivati u 16. stoljeću (HALL, 1991., 249.). Orao je simbol kontemplacije, a s tim je u vezi i njegova atribucija svetom Ivanu i njegovu Evangelju (CHEVALIER - GHEERBRANT, 1987., 459.). Kako se sv. Ivan u svome Evangelju vinuo u vis u promatranju božanske naravi Krista Spasitelja, orao je - kao znak uzvišena nadahnuća - postao njegovim simbolom. Osim toga Ivan u svom Evangelju ne donosi toliko jednostavne opise događaja, nego se upušta u njihovu višu interpretaciju (BADURINA et al. 1985., 279., 564.). U širem

2. RUDINA-ČEČAVAC

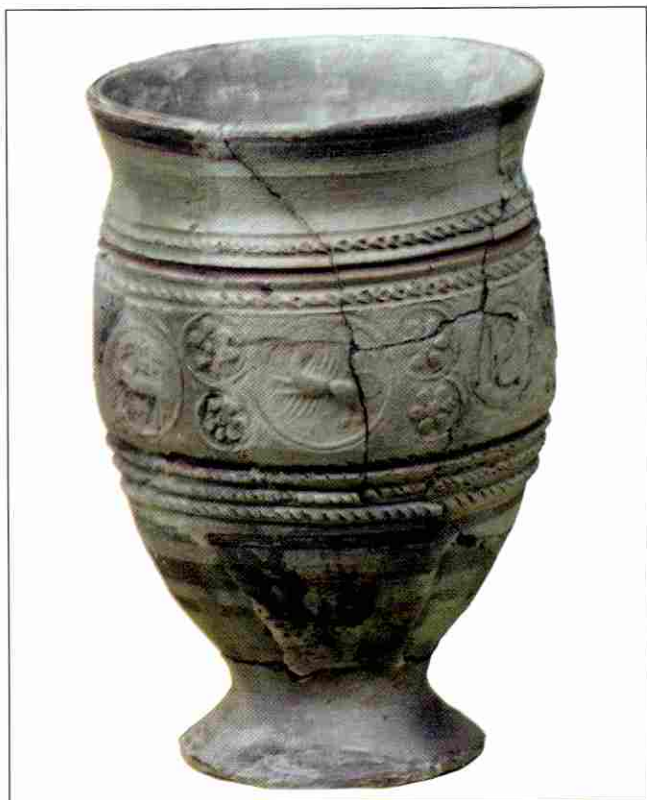
Obilaskom muzeja sjeverne Hrvatske ustanovljeno je da se gotovo identična keramika pronalazila na još nekim lokalitetima kontinentalne Hrvatske. Prije svega potrebno je spomenuti lokalitet Rudina u selu Čečavac kod Požege (Požeško-slavonska županija), koji je poznat iz znanstvene literature i bio predmetom interesa mnogih povjesničara umjetnosti, povjesničara i arheologa (KEMPF, 1907., 245.-246.; SZABO, 1907., 208., 209.; SZABO, 1920., 121.; PEIĆ, 1957., 63., 64.; MOHOROVIĆIĆ, 1960., 417.-431.; HORVAT, 1962., 11.-28.; PEIĆ, 1977., 486.-489.; SOKAČ-ŠTIMAC, 1980., 54., 55.; SOKAČ-ŠTIMAC, 1981., 130.-132., T. LXXX., T. LXXXI.; SOKAČ-ŠTIMAC, 1984., 136.-139.; SOKAČ-ŠTIMAC, 1984 a., 124.-126., T. IV.; KLAJČIĆ, 1986., 33.-60.; SOKAČ-ŠTIMAC, 1986., 5.-32.; SOKAČ-ŠTIMAC, 1987., 150.-151.; SOKAČ-ŠTIMAC, 1987 a., 36.-38.; SOKAČ-ŠTIMAC, 1989., 175.-177.; PAPIĆ, 1989., 178.-179. i drugi.). Sama gradina Rudina nalazi se 25 km SZ od Požege nedaleko sela Čečavca, na istaknutom položaju (kota 467) ispod padina Psunja. Omeđena je na S, I i JI strani jarkom, a mještani je nazivaju *Crkvine*, *Crkvište* ili *Grad*. Na lokalitetu su provedena sustavna zaštitna arheološka istraživanja započeta 1980. godine dok su po opsegu najveći radovi izvršeni tijekom 1987. godine kada je ukupno istraženo 1815 m². Arheološki materijal ukazuje da se ovdje odvijao život u prapovijesti, rimskom dobu i srednjem vijeku sve do dolaska Turaka (SOKAČ-ŠTIMAC, 1989., 175.). Prvi pisani izvor koji spominje Rudinu je iz 1210. godine kada kralj Andrija II. u blizini ovog lokaliteta dariva dio zemlje templarima (SZABO, 1909., 44., 45.; KLAJČIĆ, 1986., 33.-60.). Cijeli požeški kraj, a time i Rudina potpao je 1239. godine pod pečujsku biskupiju. Posljednji put lokalitet Rudina se spominje godine 1524. kada papa Klement odobrava Nikoli Dewfyju da uzme opatiju u posjed. Arheološkim iskopavanjima utvrđeno je da se na spomenutom položaju u srednjem vijeku nalazila romanička jednobrodna crkva iz 12. st. unutar koje su se nalazili mladi ukopi, te u kasnijem razdoblju, veća bazilika Sv. Mihovila sa samostanskim kompleksom. (SOKAČ-ŠTIMAC, 1984., 136.-139.). Osim arhitekture, pronađeno je mnoštvo sitnog arheološkog materijala te je utvrđeno da lokalitet pripada poklonicima benediktinskog reda koji borave u opatiji u vremenu 12.-15./16. st. (OSTOJIĆ, 1965., 48.-52.; SOKAČ-ŠTIMAC, 1986., 28.-32., T. I.-V.).

Posljednje arheološko iskopavanje provedeno je, pod vodstvom D. SOKAČ-ŠTIMAC (Gradski muzej Požege) tijekom

smislu orao označuje evandeosko nadahnuće. Zbog te simbolike štonik s kojeg se čita evanđelje kod bogoslužja nerijetko ima oblik orla raširenih krila (BADURINA et al., 1985., 441.). U različitim varijantama prikaza, orao je vrlo čest ukras na gotičkim prozorima (MOHR, 1991., 27.).

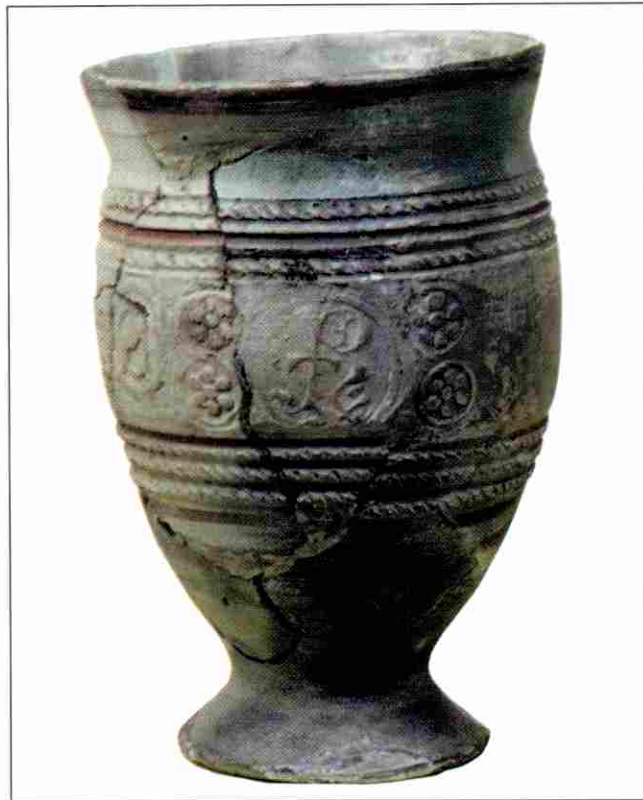
⁸ Pelikan se smatrao simbolom očinske ljubavi zbog pogrešne pretpostavke da mlade hrani svojim mesom i krvlju. Iz toga je u kršćanskoj ikonografiji proizašlo da se pelikan smatrao simbolom Krista. Kršćanski simbolizam temelji se i na rani u srcu iz koje kaplju krv i voda - napici života. U dubljem značenju on predstavlja lik Kristove žrtve i njegova uskrsnuća (CHEVALIER - GHEERBRANT, 1987., 493.).

⁹ "...Prvobitni su kršćani pticu Feniks prihvatili kao simbol Kristova uskrsnuća i prikazivali na grobnim kipovima. U srednjem se vijeku općenito povezivala s raspećem i postala atribut personifikacije *Čistoće*. Rijetka je u kasnijoj religijskoj umjetnosti, ali se susreće kao ures kakve posude u alegoriji *Mrtve prirode*." (HALL, 1991., 89., 90.).

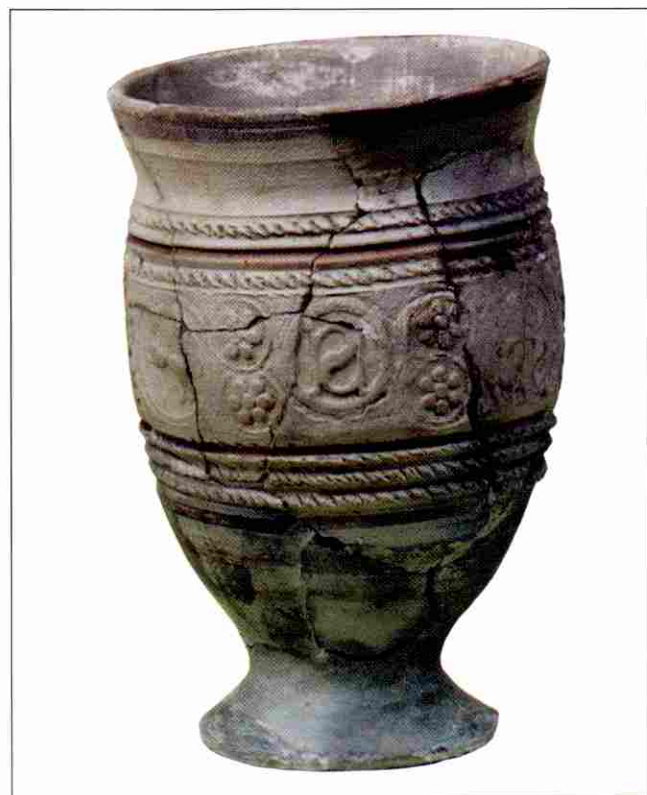
Slika 1. - Sokolovac. Keramička čaša - prikaz reljefnih figurativnih medaljona - detalj "Agnus Dei" i lav-grifon (Foto: TAJANA SEKELJ IVANČAN)

Abb. 1 - Sokolovac. Keramikbecher - Darstellung der figürlichen Reliefmedaillons - Detail "Agnus Dei" und Löwengreif (Foto: TAJANA SEKELJ IVANČAN)

Slika 3. - Sokolovac. Keramička čaša - prikaz reljefnih figurativnih medaljona - detalj varijante Konstantinova monograma. (Foto: TAJANA SEKELJ IVANČAN)

Abb. 3 - Sokolovac. Keramikbecher - Darstellung der figürlichen Reliefmedaillons - Detail einer Variante des Monogramms von Konstantinus (Foto: TAJANA SEKELJ IVANČAN)

Slika 2. - Sokolovac. Keramička čaša - prikaz reljefnih figurativnih medaljona - detalj početnih slova "Jesus Hominum Salvator", (Foto: TAJANA SEKELJ IVANČAN)

Abb. 2 - Sokolovac. Keramikbecher - Darstellung der figürlichen Reliefmedaillons - Detail der Anfangsbuchstaben "Jesus Hominum Salvator" (Foto: TAJANA SEKELJ IVANČAN)

1989. godine, a 10. srpnja 1989. pronađeni su u S dijelu samostana - 1,10 m od S zida i 2,70 m od I zida (PAPIĆ, 1989., 178.) - na dubini od 1,50 m slijedeći ulomci keramike:¹⁰

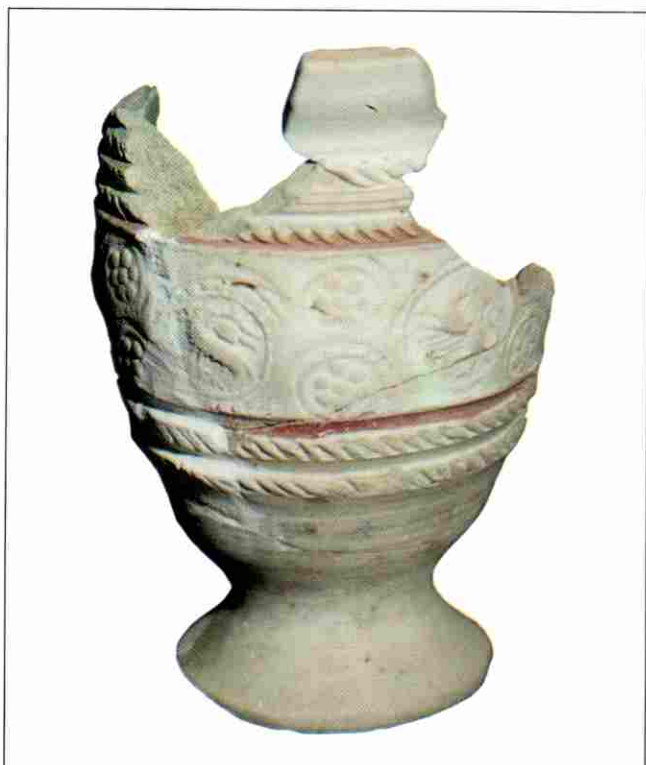
A. - Ulomak gornjeg dijela keramičke posude - čaše s obodom. Napravljena je od svijetlo oker dobro pečene gline s ukrasima na vratu - crveno linijsko crtanje, udubljene horizontalne linije i kosi urezi polegnuti na lijevu stranu. Ispod njih nalaze se dva reljefna prikaza u medaljonima, odijeljena s dvije okomito postavljene manje rozete također u medaljonu (T. II., 1).

a. - Sačuvani dio u medaljonu predstavlja gornji dio Jaganjca božjeg od kojeg je vidljiva glava i stijeg.

b. - U drugom medaljonu nalazi se monogram I.H.S. izveden na isti način kao i ranije opisan medaljon na čaši iz Sokolovca (T. I., 1, 1a). Na obodu, vratu i iznad medaljona čaša je također ukrašena crvenom vodoravnom linijom.

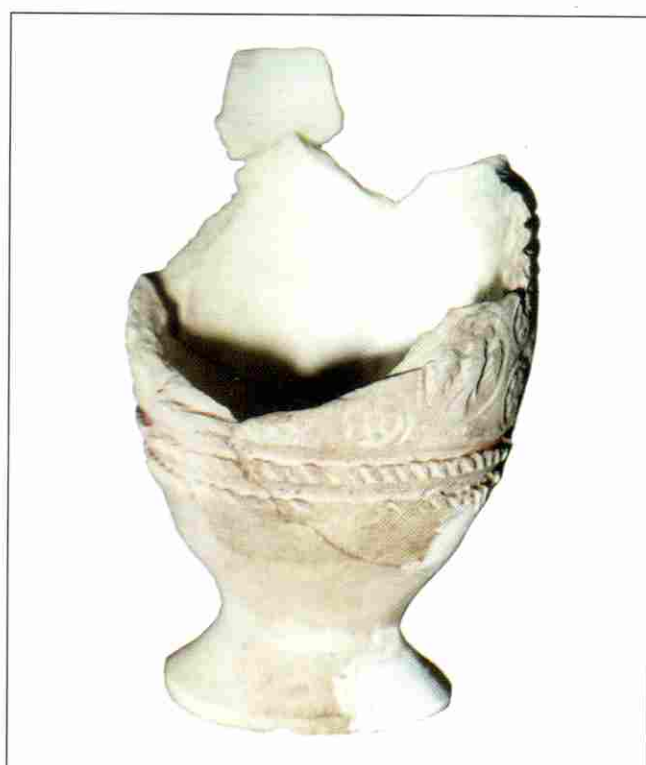
B. - Ulomak gornjeg dijela keramičke posude s obodom. Napravljena je od svijetlo oker dobro pečene gline i ukrašena crvenim linijskim crtanjem i udubljenim horizontalnim linijama na vratu. Na svom najširem dijelu posuda je ukrašena razmaknutim okruglim ispupčenim grozdastim cvjetovima omeđenim crveno slikanim kru-

¹⁰ Zahvaljujem DUBRAVKI SOKAČ-ŠTIMAC, kustosu arheologu i ravnateljici Gradskog muzeja Požege na uvidu u dio muzejske zbirke i odobrenju obrade i objave ovdje opisane keramike. Jedan ulomak keramičke posude s Rudine objavljen je, i prema osnovnim značajkama vjerojatno pripada u istu skupinu keramike, ali se iz crteža ne može razaznati prikaz u medaljonu (SOKAČ-ŠTIMAC, 1986., 32., T. V.).

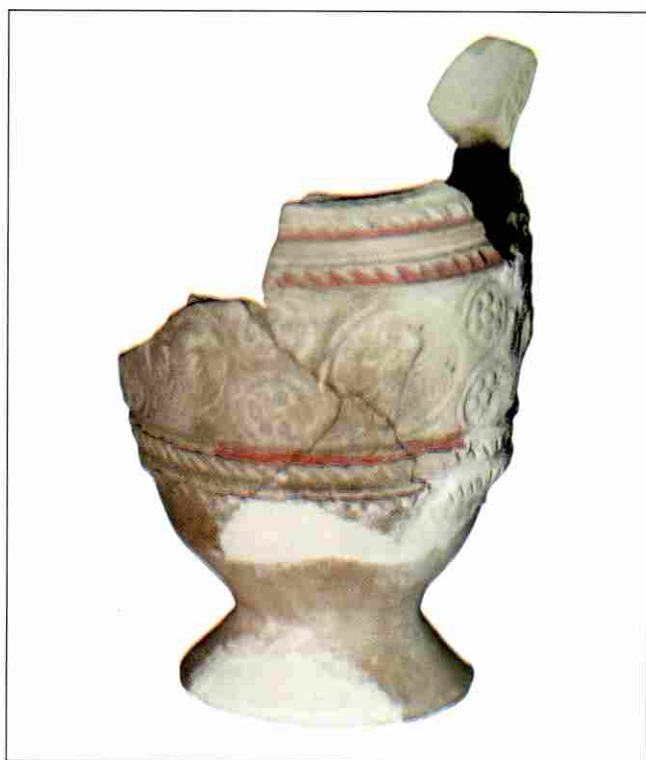
Slika 4. - Kapan, Ivanac. Keramička čaša iz zbirke R. Radijevca otkupljena za Gradski muzej Virovitice - detalj Agnus Dei i lav - grifon (Foto: "FOTOCOLOR" Virovitica)

Abb. 4 - Kapan, Ivanac. Keramikbecher aus der Sammlung von R. Radijevca, angekauft für das Stadtmuseum Virovitica - Detail "Agnus Dei" und Löwengreif (Foto: FOTO COLOR Virovitica)

Slika 6. - Kapan, Ivanac. Keramička čaša - prikaz reljefnih medaljona - detalj orao i pelikan (Foto: "FOTOCOLOR" Virovitica)

Abb. 6 - Kapan, Ivanac. Keramikbecher - Darstellung der Reliefmedallions - Detail eines Adlers (Foto: FOTO COLOR Virovitica)

Slika 5. - Kapan, Ivanac. Keramička čaša - prikaz reljefnih medaljona - detalj orao i pelikan (Foto: "FOTOCOLOR" Virovitica)

Abb. 5 - Kapan, Ivanac. Keramikbecher - Darstellung der Reliefmedallions - Detail Adler und Pelikan (Foto: FOTO COLOR Virovitica)

Slika 7. - Kapan, Ivanac. Keramička čaša - prikaz reljefnih medaljona - detalj orla (Foto: "FOTOCOLOR" Virovitica)

Abb. 7 - Kapan, Ivanac. Keramikbecher - Darstellung der Reliefmedallions - Detail eines Adlers (Foto: FOTO COLOR Virovitica)

- gom. Na dijelu gdje završava cvijet i započinje crveno slikanje nalazi se jedan blago utisnut krug. S unutarnje strane stijenka je glatka (T. II., 2).
- C. - Ulomak gornjeg dijela keramičke posude - čaše s obodom. Napravljena je od oker dobro pečene gline i ukrašena na obodu - crvenim slikanjem; vratu - kombinacijom crvenog slikanja, tordirane trake i horizontalne linije; te na truhu - reljefnim prikazima u medaljonima i rozetama (T. II., 3).
- a. - U prvom medaljonu, gledajući od lijeva na desno, nalazi se reljefno dano slovo S bez drugih detalja. Krug u kojem se nalazi samostojeći S nešto je manji od preostala dva medaljona koja su još sačuvana na fragmentu. Spomenuto S predstavlja inicijalno slovo u svom značenju *Salvator* - Spasitelj (CAPPELLI, 1979., 336.). Prema obliku lomljivosti slova S, s uglatim završecima (gotičke frakture) na dijelovima koji bi trebali biti zaobljeni, može se naći analogija na području Mađarske - Burg Kőszeg (HOLL, 1994., 388., 389., 586., VIII.-39.). Iako na drugoj vrsti keramike i u sklopu monograma "YHS" (pri čemu S stoji samostalno), oblik slova S je identičan. Posuda iz Kőszega datirana je u 1470.-1480. godinu (HOLL 1994., 388., 389., 586.).
- b. - U sljedećem medaljonu nalazi se reljefni prikaz lava - grifona izveden na isti način kao i već ranije opisivan medaljon s čaše iz Sokolovca (T. I., 1, 1a).
- c. - U trećem medaljonu, koji je od grifona odijeljen s dvije okomito postavljene rozete, nalazi se slovo također inicijalno, ali svečano - slovo I. Jasno vidljiva glavna linija ukrašena je s dodanim hastama na obje strane te na njihovim vanjskim stranama u sredini, detaljem bombice. U svom značenju inicijalno svečano slovo I predstavlja *Iesusa* (CAPPELLI, 1979., 168., 468.).
- D. - Ulomak gornjeg dijela keramičke posude s obodom. Napravljena je od tamno smeđe, gotovo crne (možda od gorenja) dobro pečene gline i ukrašena na obodu i vratu - crvenim linijskim crtanjem, udubljenim horizontalnim linijama i zarezima polegnutim na lijevo. Na svom najširem dijelu posuda je ukrašena okruglim ispupčenim grozdastim cvjetovima, omeđenim crveno slikanim krugom, smještenima jedan do drugoga. Na dijelu gdje završava cvijet i započinje crveno slikanje nalazi se jedan blago utisnut krug. S unutarnje strane stijenka je ulegnuta na dijelovima gdje su s prednje strane ukrasi grozdastih ispupčenih cvjetova (T. II.4). Vrlo sličan ulomak keramičke posude pronađen je na lokalitetu Tomašica, nizinskom gradištu u neposrednoj blizini Sokolovca (IVEKOVIĆ, 1968., 372., 373.), publiciran u KATALOG 1970. (uz tekst o Zbirci srednjeg vijeka). Spomenuti ulomak u navedenoj publikaciji datiran je u 16. stoljeće.
- E. - Ulomak gornjeg dijela keramičke posude - čaše s obodom. Napravljena je od svijetlo oker dobro pečene gline i ukrašena na obodu - crvenim slikanjem, vratu - kombinacijom crvenog slikanja, tordirane trake i duboko urezanim horizontalnim linijama te na truhu - reljefnim prikazima u medaljonima i rozetama (T. II., 5).
- a. - Gledajući od lijeva na desno na dijelu sačuvanog ulomka keramičke čaše prvo se nalaze dvije okomito postavljene rozete. Zatim se u nizu nalazi reljefno dan prikaz teško prepoznatljiv zbog vrlo loše izrade samog medaljona. Za pretpostaviti je da se radi o prikazu Jaganjca Božjeg koji se majstoru prilikom izrade "izmaknuo". Vidljiva je glava okrenuta prema ledima, a nad njima dio tankog križa i dijelovi zastavice. U donjem dijelu naziru se obrisi nogu i donjeg dijela križa. Čitava slika je blago zarotirana u smjeru obrnutom od kazaljke na satu. Zbog loše izvedbe reljefni prikaz u medaljonu je vrlo plitak, za razliku od jako urezanih linija na vratu posude.
- b. - Sljedeći medaljon ima reljefno istaknuto inicijalno slovo S identično po obliku i značenju kao već ranije opisano (T. II., 3). S obje strane ovog manjeg medaljona nalaze se po dvije okomito postavljene rozete.
- F. - Oker ulomak od trbuha posude ukrašen crvenim linijskim slikanjem i kosim urezima polegnutim na lijevo. Na najširem sačuvanom dijelu trbuha posude nalaze se reljefno istaknuti ukrasi dvije mašne koje su odijeljene jednom istaknutom linijom, motiv koji se vjerojatno protezao kroz čitav truh naokolo (T. II., 6).
- G. - Svijetlo oker ulomak od dijela trbuha keramičke čaše. Ukrašen je crvenim linijskim slikanjem i tordiranim trakama između kojih se nalazi niz reljefnih medaljona (T. III., 1).
- a. - Prvi u nizu, gledajući od lijeva na desno nalazi se prikaz orla raširenih krila. Glava mu je okrenuta na desnu stranu s jasno vidljivim orlovskim kljunom, dok se u donjem dijelu nalaze rep i raširene noge s istaknutim kandžama. Oblik kao i položaj samog orla identičan je onom iz Sokolovca (T. I., 2), dok je krug medaljona ukrašen sitnim točkama.
- b. - Zatim slijede dvije okomite rozete koje odvajaju spomenuti medaljon od reljefno danog medaljona s inicijalnim slovom S u značenju *Salvator* - Spasitelj. On je manjih dimenzija od ostalih medaljona kao i već ranije opisani primjerci (T. II., 3; T. II., 5).
- c. - Sljedeći u nizu je medaljon kojem je sačuvan samo donji lijevi dio bez prikaza. Vidljiv je samo dio vrpčastog ukrasa i nekoliko cvjetova u nizu kakvi se nalaze kod prikaza Agnus Dei na čaši iz Sokolovca (T. I., 1) i dijelu čaše iz Rudine (T. II., 1) pa je za pretpostaviti da se na ovom mjestu nalazio reljefni prikaz Jaganjca Božjeg - simbola uskrslog Krista.
- H. - Svijetlo oker ulomak od donjeg dijela trbuha keramičke čaše. Sačuvan je dio s prikazima u dva slabo vidljiva medaljona koji su razdvojeni s dvije okomite rozete (T. III., 2).
- a. - Prema onome što je sačuvano u dijelu lijevog medaljona može se pretpostaviti da se na ovom mjestu nalazio prikaz varijante Konstantinovog monograma identičan onom sa Sokolovca (T. I., 1a).
- b. - U desnom medaljonu vidljive su kandže postavljene jedna iznad druge te dio repa iza njih. Prema položaju kandži i repa može se zaključiti da se na ovom mjestu nalazio prikaz pelikana kakav susrećemo i na fragmentu sa Sokolovca (T. I., 3). Ispod reljefnog niza nalaze se ukrasi načinjeni crvenim slikanjem i tordiranim trakama.

- I. - Svijetlo oker ulomak s jednom crvenom linijom i dvjema tordiranim trakama polegnutim na lijevo. Iako je ulomak veoma mali može se zaključiti da se ispod donje trake nalazio medaljon (T. III., 3).
- J. - Oker ulomak od donjeg dijela keramičke čaše, iznad same noge. Ukrašen je crvenim linijskim slikanjem, horizontalnim urezanim linijama i tordiranom trakom (T. III., 4).
- K. - Svijetlo oker ulomak od veće keramičke posude s drškom. Ukrašena je crvenim linijskim slikanjem, horizontalnim urezanim linijama i zarezima koji čine tordiranu traku. Na najširem dijelu posude nalaze se, s jedne i druge strane drške, okomito postavljene dvije rozete. Na lijevoj strani od drške i rozeta nazire se rub medaljona, ali bez sačuvanog prikaza. Posuda je rađena u istom stilu kao i keramičke čaše iako je masivnija i grublje izrade (T. III., 5).

3. KAPAN - IVANAC

Lokalitet Kapan - Ivanac nalazi se sjeveroistočno od Suhopolja (Virovitičko-podravska županija) i danas je gotovo nevidljiv zbog obrade tla (karta 3.). To je uzvisina u maloj kotlini pored potoka Dabrovice i može se naslutiti da predstavlja srednjovjekovno gradište s platoom i kanalom (MINICH-REITER, 1986., 87., 88., prilog 1, 2/9; SALAJIĆ, Katalog; SEKELJ IVANČAN, 1995., 156., lok. br. 341.). Lokalitet je uočio arheolog - amater Ratko Radijevac iz Gačićta u čijoj su se privatnoj zbirci nalazili površinski nalazi.¹¹ Pregledom dijela otkupljene zbirke za Gradski muzej Virovitice ustanovljeno je da sa spomenutog lokaliteta potječe slična oker keramička čaša s crvenim slikanjem i reljefnim ukrasima¹² kakve susrećemo na Sokolovcu i Rudini-Čečavcu.

- A. - Keramička čaša ima plitku nožicu na kojoj se uzdiže ovalni trbuh, blago naglašen vrat i obod čiji krajevi su izvinuti koso prema van. Čaša je svijetlo oker boje ukrašena crvenim bojanjem koje se pojavljuje u horizontalnim linijama na obodu, te na gornjim i donjim dijelovima trbuha. Crveno slikanje javlja se u kombinaciji s reljefno izvedenim zarezima polegnutim na lijevo koji kao i na primjercima iz Sokolovca i Rudine-Čečavca čine tordiranu traku. Na najširem dijelu trbuha posuda je ukrašena reljefnim medaljonima s različitim prikazima koji su međusobno odijeljeni okomito postavljenim dvjema rozetama (slike 4.-7.). Sačuvana su četiri medaljona, a dio gdje se nalazio peti nedostaje. U medaljonima se nalaze prikazi:
 - a. - Agnus Dei, okružen vrpčastim ukrasom i nizom sitnih cvjetova. Sam medaljon nije točno centriran u središnji dio trbuha između horizontalnih crveno slikanih ukrasa tako da preko njegovog donjeg dijela, gdje su smješteni cvjetovi, prelazi crvena linija. Iako sam prikaz Jaganjca Božjeg nije tako dobro otisnut kao na medaljonima iz Sokolovca (T. I., 1) i Rudine

(T. II., 1) jasno je vidljiv položaj tijela Jaganjca, glave okrenute prema leđima, te križ sa zastavicom. Također je vidljiva desna savinuta noga koja pridržava stijeg. Čitava kompozicija medaljona (slika 4.) identična je oblikom, ali i značenjem već ranije opisanim dobro vidljivim primjerima iz Sokolovca i Rudine, te još jednom slabije vidljivom primjerku iz Rudine (T. II., 5).

- b. - Dvije okomite rozete odjeljuju opisani medaljon od slijedećeg u kojem se nalazi prikaz lava - grifona. Položaj životinje jednak je onom iz Sokolovca (T. I., 1), dok je lav - grifon iz Rudine (T. II., 3) postavljen više horizontalno. Ostali detalji, kao što su položaj glave, raširena krila napravljena od tankih linija, rep u obliku slova S i kandže, identični su kod sva tri medaljona (T. I., 1a; T. II., 3; slika 4). Zatim slijede dvije okomite rozete i dio koji na čaši nedostaje gdje je bio smješten jedan medaljon.
- c. - Na drugoj strani keramičke čaše nalaze se medaljoni s prikazima ptica. Nakon dijela čaše koji nedostaje vidljiva je jedna rozeta iza koje slijedi medaljon s prikazom orla raširenih krila. Glava mu je okrenuta na desno i blago spuštena, ima razmaknute noge između kojih se nalazi rep, a krila mu s unutarnje strane, simulirajući perje, završavaju stepenasto. Svi detalji unutar medaljona (slika 5., 6., 7.) identični su primjerima iz Sokolovca (T. I., 2) i Rudine, osim što je sam rub medaljona iz Rudine ukrašen sitnim točkama (T. III., 1).
- d. - Kao što je već uobičajeno slijede dvije okomite rozete koje odvajaju slijedeći medaljon s prikazom ptice - pelikana. Okrenut je na lijevu stranu s izvijenim vratom i glavom spuštenom prema prsima te krilima na desnoj strani. Dok je kod primjera iz Sokolovca (T. I., 3) i Rudine-Čečavca (T. III., 2) jedna od nogu postavljena okomito na horizontalne crvene linije, ovdje je okomito na linije postavljen rep. To znači da je ovdje opisan prikaz blago zarotiran u smjeru kazaljke na satu (slika 5.).

Iz dosadašnjeg teksta vidljivo je da dva keramička fragmenta sa Sokolovca na kojima su figurativni prikazi orla (T. I., 2) i pelikana (T. I., 3) nisu ulomci iste posude kao i da ne pripadaju restauriranoj keramičkoj čaši (T. I., 1). Zato je moguće pretpostaviti da je postojalo nekoliko sličnih čaša po obliku i ukrasu, točnije najmanje tri, koje su se na spomenutom gradištu koristile. Slična je situacija i na rudinskoj opatiji. Naime, niti jedan keramički ulomak nije identičan po rasporedu ukrasnih linija iznad ili ispod medaljona te se može zaključiti da s Rudine-Čečavca, za sada, imamo pet poznatih čaša s ukrasima medaljona (T. II., 1, 3, 5; T. III., 1, 2), dvije s ukrasima grozdastih cvjetova (T. II., 2, 4), jednu posudu s drškom (T. III., 5) te tri ulomka koja sa sigurnošću ne možemo opredijeliti ni jednoj od spomenutih skupina (T. II. 6; T. III. 3, 4).

Tražeci analogije prema obliku čaše potrebno je spomenuti identičnu čašu koja potječe sa starog grada Budima u Madarskoj, ali se razlikuje po ukrasima (KATALOGUS,

¹¹ Rješenjem br. 156, od 16.1.1995., Državne uprave za zaštitu spomenika kulturne i prirodne baštine - Povjerenstvo u Osijeku, ukupno 1132 predmeta iz spomenute zbirke, registrirana su kao pokretni spomenici kulture i otkupljeni za Gradski muzej Virovitica.

¹² Zahvaljujem SILVIJI SALAJIĆ, kustosu arheologu u Gradskom muzeju Virovitice na uvidu u dio muzejske kao i otkupljene zbirke Ratka Radijevca, te odobrenju obrade i objave fotografija keramičke čaše.

1987., 450., 558., T. 48). Naime, čaša s Budima nema figurativne prikaze već je po čitavom truhu ukrašena horizontalnim kaneliranim ukrasom. Datirana je uz ostalu keramiku lokalne proizvodnje kao i importiranih primjeraka u vrijeme vladavine Sigismunda luxemburškog između 1387. i 1437. godine (KATALOGUS, 1987., 497.). S Budima su poznati još neki veoma slični primjerci koji su datirani u početak 15. st. odnosno pojedine keramičke čaše i nešto detaljnije između 1460. i 1470. godine (HOLL, 1963., 350., Abb. 34; Abb. 77/11, 77/12). U prvu polovinu 15. st. datirani su primjerci s lokaliteta Jelšava - Hradovisko (HOŠŠO, 1985., 237., Abb. 4/10-15),¹³ a sličnog je oblika i posuda s burga Zalavár, nešto izduženijeg trbuha i utisnutim ukrasima, također datirana u 15. stoljeće (CSEMICZKY - SÓS, 1971., 357., Abb. 8). Čaša istog oblika, također s kaneliranim ukrasima, koji je nastao kao rezultat vrtnje posude, datirana u 15. stoljeće, potječe s germanskog područja (oblast Rajne) i predstavlja rane oblike tzv. Steinzeug keramike ili kamenjače¹⁴ (KATALOG, 1977., 12., slika 10.). Iako keramičke čaše odnosno fragmenti iz Sokolovca, Rudine-Čečavca i Kapan-Ivanca nemaju na sebi glazuru po kojoj bi se kamenjača izdvojila od ostale keramike, ona po primjeni i načinu na koji su figurativni ukrasi izvedeni najviše podsjeća na oblike i ukrase korištene na toj vrsti keramike.¹⁵ Figurativni ukrasi na kamenjači počinju se pojavljivati od prve polovine 15. stoljeća u formama koje su bile poznate iz zlatarskog odnosno metalnog i kiparskog obrta. Najčešće teme su bile preuzete iz Biblije.

Svi figurativni prikazi u medaljonima na opisanim ulomcima s tri lokaliteta u Hrvatskoj produkt su srednjovjekovne kršćanske simbolike i umjetnosti. Oni predstavljaju šifriranu poruku onome koji poznaje značenje pojedinog znaka. Tipološki se mogu podijeliti prema govoru simbola na one koji sadrže zoomorfni simbol te drugu skupinu, koja sadrži grafički simbol.

I. - Zoomorfni simboli mogu biti različitog podrijetla, ali im je zajedničko da slika životinje predstavlja, odnosno označava nešto drugo (BADURINA et al, 1985., 51.-59.). Ovdje opisani figurativni prikazi mogu se, prema onome što predstavljaju, svrstati u uobičajenu simboliku koja označava Krista. Prije svega, pojavljuje se zoomorfni prikaz - lik janjeta, koji se u kršćanskoj ikonografiji javlja u više raznih značenja. Prikaz - Agnus Dei na čašama iz Sokolovca, Rudine-Čečavca i Kapan-Ivanca u prenesenom smislu, prije svega, predstavlja Uskrslog Krista (T. I., 1a; T. II., 1; T. II., 5; T. III., 1; slika 4.). Sljedeći prikaz lava - grifona takode predstavlja Krista - Spasitelja, njegovu dvojaku, božansku i ljudsku, narav (T. I., 1a; T. II., 3; slika 4.). Orao, iako ima mnogo značenja, prvenstveno predstavlja Krista odnosno njegovu uzašašće (T. I., 2; T. III., 1; slika 4., 5., 6.). Prikaz ptice pelikana također sim-

bolizira Krista, tj. njegovu Žrtvu na križu (T. I., 3; T. III., 2; slika 5.). Iz spomenute simbolike Krista vidljivo je da se svi prikazi odnose na njegovu Žrtvu na Križu, odnosno Uskrsnuće, a s tim povezano i njegovu dvojaku narav.

II. - Grafički simboli, osim temeljnog simbola križa (T. I., 1a; T. III., 2), u osnovi su izdvojena slova koja predstavljaju npr. Kristov monogram ili abrevijature njegova imena (BADURINA et al., 1985., 54.). Dešifriranje se kroz kršćanstvo mijenjalo i ovisilo je o različitom čitanju. Stoga se u srednjem vijeku sklop I. H. S. počeo čitati latinički kao abrevijatura, tako da je svako slovo postalo inicijalno slovo riječi - *I(esus) H(ominum) S(alvator)* (T. I., 1a; T. II., 1). Neka inicijalna slova na primjerima iz Rudine stoje samostalno, uglavnom slovo S u svom značenju *S(alvator)* - Spasitelj (T. II., 3; T. II., 5; T. III., 1) ili, kako je već naglašeno, svečano slovo I u značenju *I(esus)* (T. II., 3).

Zoomorfni, grafički, ali i antropomorfni simboli mogli su se međusobno miješati, kao što je slučaj na našim keramičkim čašama, s tim da što je lik bio važniji, doživljavao je veći stupanj apstrakcije (BADURINA et al., 1985., 56.).

Prikazi koji se nalaze u medaljonima česti su u srednjovjekovnoj umjetnosti. Neki od njih, kao što je slučaj s prikazom Agnus Dei, predstavljali su i pečate - npr. viteškog reda ivanovaca (DOBROVIĆ, 1984., 15.). Analogan prikaz lava - grifona s područja Hrvatske nalazi se na pećnjaku kvadratičnog oblika iz Garić grada, datiranom u kraj 15. i početak 16. st. (BOBOVEC, 1986., 137., slika 83.). S područja Slovenije, iz Pustog grada nad Lipnicom, poznat je jedan pećnjak s prikazom lava, veoma sličan onom u medaljonima na ulomcima koji pripadaju keramičkim čašama. Pećnjak je, prema sačuvanom dijelu, vjerojatno bio kvadratičnog oblika. Lav je jako stiliziran - griva mu se spušta po hrptu u obliku zupčastog uzorka, kao i na prikazu u medaljonu, iako je okrenuta na suprotnu stranu. Šape su vidljive, a kandže naglašene. Datiran je u prvu polovinu 15. stoljeća (KATALOG, 1995., 321.; kat. br. 2.2.3.24). Prikaz lava - grifona uobičajen je na moravskim (nalazi iz Brna nastali pod utjecajem radionica iz okolice Bude, MICHINA, 1974., 192.-194., Abb. 1, 8-10) i ugarskim kvadratičnim pećnjacima datiranim u polovinu i kraj 15. stoljeća (KOZÁK, 1981., 196.-197., Abb. 3/3; PARÁDI, 1990., Abb. 2 i dr.). Najbliža analogija prikaza pelikana s visoko izvijenim vratom i raširenim krilima, nalazi se na kvadratičnom pećnjaku s Garić grada, datiranom u kraj 15. i početak 16. stoljeća (BOBOVEC, 1994., 27., slika 2., fus. 15.). Sličan prikaz, pelikana nalazi se na pećnjaku iz benediktinske opatije Zalavár, datiranom u drugu polovicu 15. st., na kojem su krila pelikana oba na desnoj strani (PARÁDI, 1990., 160., Abb. 7/1).¹⁶ Određeni tipovi pećnjaka izrađivani su u pojedinim radionicama i više desetaka godina. Spomenuti

¹³ Za podatak dugujem zahvalnost DR. I. HOLLU iz Arheološkog instituta u Budimpešti.

¹⁴ Pri izradi kamenjače upotrebljavala se glina bogata silicijskom kiselinom (silicij acid) koja se pri visokim temperaturama ustaklila. Olovna glazura nije podnosila visoke temperature pa se počela upotrebljavati tzv. solna glazura. Određena količina soli bacila se u peć gdje se u kombinaciji sa silicijskom kiselinom (silicij acid) i glinicom pretvorila u tanak bezbojni sjajan sloj na posudi. Ovaj način izrade posuda primjenjivao se od kraja 14. stoljeća i treba ga razlikovati od tzv. kamenine koja se javlja u mnogo kasnijem vremenu (CHARLESTON, 1979., 129.-133.).

¹⁵ Nije utvrđeno iz kojeg područja potječe rana kamenjača, jer oblici kao i ukrašavanje pokazuju opće važeće stilske osobine. Najbogatija nalazišta nalaze se u Porajnju, a većina sačuvanih cijelih posuda nade su na srednjovjekovnom Budimu. Pitanje podrijetla još nije riješeno, ali se pretpostavlja da potječe iz značajnog kulturno-političkog centra gdje su razni umjetnici mogli izmjenjivati svoja iskustva i ukus (KATALOG, 1977., 7.-9., 18.-20.).

¹⁶ U drugoj polovini 15. st. na ugarskim (pavlini samostan Nagyvaszony) i švicarskim pećnjacima pojavljuje se više varijanti prikaza pelikana. Oni predstavljaju jednu jedinstvenu pojavu te se ne može razlučiti njihovo podrijetlo (TAMÁSI, 1995., 51.-52., 124.-126., Abb. 119-123).

motivi, kako je iz teksta vidljivo, pretežito su bili stavljeni na kahle tijekom 15. st. (PARÁDI, 1990., 166.-167.). Pećnjaci s prikazima grifona ili grifona i pelikana, u nekim slučajevima pronađeni su na lokalitetima koji su opredijeljeni benediktinskim opatijama (KOZÁK, 1981., Abb 3/3; PARÁDI, 1990., Abb. 7/1, 2). Kako je iz dosadašnje rasprave vidljivo, prikazi u medaljonima koji se pojavljuju na keramičkim čašama česti su u srednjovjekovnoj umjetnosti tijekom 15. st., a primjenu su nalazili na uobičajenim predmetima kao što su npr. pećnjaci.

Grafički simboli na keramičkim čašama sa Sokolovca i Rudine-Čečavca također su uobičajeni u kasnosrednjovjekovnoj umjetnosti kraja 15. st. (FALKE, 1930., 501., Abb. 1; CAPPELLI, 1979., 168., 336.; HOLL, 1994., 388., 389., 586. i dr.). Nije isključeno da je peti medaljon na čaši iz Kapan-Ivanca imao poput primjera iz Sokolovca i Rudine-Čečavca, grafički prikaz Krista u obliku monograma ili inicijalnog slova. Prema dosadašnjim primjerima može se pretpostaviti da su se keramičke čaše međusobno razlikovale upravo po slijedu ukrasa u medaljonima.

Rozete, koje razdvajaju medaljone, poznate su također iz arheološkog materijala pronađenog na mađarskom feudalnom dvoru. Nalaze se na zeleno glaziranim peharima druge polovine 15. st., keramici koja, prema dosadašnjim spoznajama, potječe iz austrijskog radioničkog centra Enns (HOLL, 1955., 193., Abb. 37-41). Nekoliko identičnih ulomaka zeleno glazirane keramike s ukrasima rozeta, pronađeno je na lokalitetu Kapan-Ivanca - površinski nalazi koji su otkupljeni za Gradski muzej Virovitice iz zbirke R. Radijevca.¹⁷ Okomito postavljene rozete mogu također predstavljati stiliziranu vinovu lozu, jedan od najživljih biblijskih simbola. Ona označava odnos između Boga i njegova naroda, odnosno kao simbol Krista dobiva značenje iz njegovih riječi kojima izražava nov odnos između Boga i ljudi što je po njemu uspostavljen.¹⁸

Prema načinu na koji je ukras izveden, tj. utisnutim pečatima, pri čemu su rozete i medaljoni s prikazima ispušeni, nije bilo moguće pronaći bliže analogije. Najsličniji primjeri načina izrade ukrasa mogu se naći na keramici koja je imitirala ukrašavanje iz kiparskog i metalnog, najčešće zlatarskog obrta (OHM i BAUER, 1977., 7.-9., 12., 18.-20.), ili ukrašavanja drveta (uobičajena tehnika ukrašavanja preuzeta iz drveta, koja se odražava u plitkom reljefu na truhlu keramičke posude, karakteristična za alpske zemlje tijekom 15. st. - vrč iz Tirola datiran 1470. g.; FALKE, 1930., 501., 502.).

Prikazi u medaljonima na opisanim primjerima predstavljaju, kako je već ranije zaključeno, osnovnu kršćansku simboliku, bez dodatnih ukrasnih detalja i pretjerane kićenosti. Time odražavaju, po svojoj jednostavnosti i reduciranošću, duh romanike, za razliku od gotičke narativne metode ukrašavanja (BADURINA et al., 1985., 50.-82.). Čitave rekonstruirane posude iz Sokolovca i Kapan-Ivanca, kao i ulomci

s Rudine-Čečavca pak, po svojem obliku i načinu kako su ukrašene te fakturi i boji pripadale bi mladem, gotičkom razdoblju. Figurativni prikazi izrađeni u maniri koja se primjenjivala na kamenjači od prve polovine 15. st., nalazili su forme u metalnom i kiparskom obrtu. Iz svega navedenog može proizaći objašnjenje za romanički duh figurativnih prikaza na posudu iz mladeg vremena. Naime, moguće je pretpostaviti da je majstor koji je izrađivao posude imao štance koje su primarno bile u uporabi mnogo ranije nego ih je upotrijebio za izradu ukrasa na ovdje opisanoj keramici. Kako su predstavljale vrlo prepoznatljivu, osnovnu simboliku, upotrebio ih je sekundarno za ukras na keramičkim čašama. Spomenuti, svima prepoznatljivi, zoomorfni i grafički simboli Krista mogli su se na svakom primjerku čaše složiti drukčijim slijedom, što je majstoru keramičaru davalo neograničene mogućnosti u kombinacijama.

Sami medaljoni na ulomcima keramičkih čaša pronađenim na tri lokaliteta u Hrvatskoj se ponavljaju. Razlika u prikazima očituje se jedino u detaljima dubine utisnutog medaljona, odnosno pozornosti pri izradi pojedine čaše. Prilikom izrade samih predmeta nije se obraćala pretjerana pozornost tako da osim slučaja "izmaknutog" Jaganjca Božjeg (T. II., 5) na nekim primjerima su prikazi blago zarotirani (T. II., 3; slika 5.) ili preko njih prelaze udubljene ili crveno slikane horizontalne linije (T. II., 3; T. II., 5; slika 4.).¹⁹ Naročito je loše izrađena posuda iz Rudine - Čečavac na koju je naknadno grubo nalijepljena ručka (T. III., 5). Isti prikazi u medaljonima²⁰ na keramičkim čašama s lokaliteta Sokolovac, Rudina-Čečavac i Kapan-Ivanac vode na zaključak da predmeti potječu iz iste, uvjetno rečeno, lokalne radionice. Za sada najviše keramičkih posuda potječe s Rudine i to iz samostanskog dijela opatije. Nedovoljna pozornost prilikom izrade posuda kao i položaj nalaza na Rudini ukazuju da keramičke čaše nisu dio liturgijskog posuda, već su služile za svakodnevnu uporabu pripadnicima toga reda. Dopuštena je pretpostavka da su izrađivane unutar same benediktinske opatije, u kojoj se posude izrađivalo u duhu i stilu onoga što je već duže vrijeme egzistiralo u Europi (npr. Steinzeug s reljefnim ukrasima koji se pojavljuju od prve polovine 15. st.), ali u uvjetima koji su postojali.

Iako je oblikom keramičko posude u koje možemo uvrstiti naše čaše poznato već od kraja 14. st., a naročito tijekom 15. st., izradu keramičkih čaša s ukrasima reljefnih medaljona pronađenih u kontinentalnom dijelu Hrvatske možemo datirati u drugu polovinu 15. st. ili na sam prijelaz 15. u 16. st. Tijekom prve polovine 16. st. područje s kojih potječu nalazi pada pod Turke. Naime, posljednji spomen opatije u Rudini je iz 1524. godine, gdje dolaskom Turaka nestaje monaha u samostanu Sv. Mihaela u Rudini - Čečavcu (OSTOJIC, 1965., 49., 269.). Turske su provale 30-ih godina 16. st. počele ugrožavati i Viroviticu i njezinu širu okolicu u koju se može smjestiti lokalitet Kapan - Ivanac kraj Suhopolja

¹⁸ "Ja sam pravi trs i moj je otac vinogradar... Ja sam trs, vi ste mladice. Tko ostaje u meni i ja u njemu, rodi mnogo roda....." (BADURINA et al, 1985., 585.; HALL, 1991., 186., 187.).

¹⁹ Keramičar je prvo otisnuo niz prikaza u medaljonima i okomite rozete, a naknadno je povlačio crveno slikane i udubljene horizontalne linije ili tordiranu traku.

²⁰ Ponegdje i isti slijed prikaza u medaljonima npr. Jaganjac Božji i lav-grifon (T. I, 1a i slika 4.)

¹⁷ Pregledom dijela zbirke Ratka Radijevca koja se nalazi u Gradskom muzeju Virovitice na inventiranju i fotografiranju, ustanovljeno je da se s lokaliteta Kapan-Ivanca nalazi nekoliko površinski nadenih ulomaka glazirane keramike s ukrasom rozeta, slično primjerima s fragmentiranim keramičkim čašama, odnosno identično keramici iz austrijskog radioničkog centra Enns.

(ADAMČEK, 1986., 124.), a slična je sudbina zadesila i područje između Garešnice i Daruvara, gdje je smješten Sokolovac. Iz povijesnog konteksta može se zaključiti da keramičke čaše pronađene na tri lokaliteta u Hrvatskoj ne mogu biti mlađe od prve trećine 16. st.

Buduća istraživanja i novi nalazi kako u Hrvatskoj tako i u europskim zemljama, nadamo se, upotpunit će naše spoznaje o keramičkim čašama s ukrasima reljefnih medaljona, o kojima do sada nije bilo rasprava.

LITERATURA:

- ADAMČEK J., 1986., "Virovitica i Virovitička županija u srednjem vijeku", *VirZb*, 113.-125., Virovitica.
- BADURINA A., et al., 1985., *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Zagreb.
- BOBOVEC A., 1986., "SOKOLOVAC, Garešnica", u *Katalogu izložbe "40 godina arheoloških istraživanja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj"*, Muzejsko društvo sjeverozapadne Hrvatske, Koprivnica.
- BOBOVEC A., 1991., "Srednjovjekovni arheološki lokaliteti na području općine Kutina i Garešnica", *MuzVjes* 14., Kutina, 8.-12.
- BOBOVEC A., 1994., "Pečnjaci moslavačkih srednjovjekovnih gradova", *ZborMosl* III. (1993.-1994.), Kutina, 21.-39.
- CAPPPELLI A., 1979., *Dizionario di Abbreviature latine ed italiane*, Milano.
- CHARLESTON R. J. 1979., *World Ceramics*, Hamlyn (London, New York, Sydney, Toronto).
- CHEVALIER J., GHEERBRANT A., 1987., *Rječnik simbola*, Zagreb.
- CSEMICZKY - SÓS A., 1971., "Neue Angaben zur Frage der Kontinuität der Mittelalterlichen Festungssysteme in Mosaburg - Zalavár", *Archeologia Polski*, tom XVI-1/2, Warszawa: 347-362.
- DOBRONIĆ L., "Posjedi i sjedišta templara, ivanovaca i sepulkralaca u Hrvatskoj", *RadJAZU*, knjiga 406., 7.-147., Zagreb.
- HALL I., 1963., "Mittelalterliche Keramik aus dem Burgpalast von Buda", *Budapest Régiségei* XX, Budapest, Resume 383-394, Abb.34-35, 77.
- HALL J., 1991., *Rječnik tema i simbola u umjetnosti*, Zagreb.
- HOLL I., 1955., "Ausländische Keramikfunde des XIII.-XVI. Jahrhunderts in Ungarn", *Budapest Régiségei* XVI:191-197, Budapest.
- HOLL I., 1994., "Majolika-Krug mit 'yhs, Monogram", U: *Katalog, Pannonia Regia, Kunst und Architektur in Pannonien 1000-1541*, Budapest, 388, 389, 586, VIII-39.
- HORVAT A., 1962., "Rudine u požeškoj kotlini - ključni problem romanike u Slavoniji", *Peristol* 5., Zagreb, 11.-28.
- HOIŠŠO J., 1985., "Stredoveké hrciarstvo na uzemí Gemera", *Vlastivedné studie Gemera* 3: 230-282.
- IVEKOVIĆ D., 1968., "Rezultati sondažnih arheoloških istraživanja na području Moslavine", *ZborMosl* I., Kutina, 349.-378.
- FALKE O., 1930., "Alpine Keramik", *Pantheon. Monatschrift für Freunde und Sammler der Kunst*, band 6: 501-503.
- KATALOG, 1970., *Arheološka zbirka*, Muzej Moslavine Kutina.
- KATALÓGUS, 1987., *MŰVÉSZET ZSIGMOND KIRÁLY KORÁBAN 1387-1437*, II *Katalógus*, Budapest.
- KATALOG, 1995., *Gotika v Sloveniji, Svet predmetov*, Narodni muzej Ljubljana.
- KEMPF J., 1907., "Posljednji ostaci sredovječne opatije Rudine", *VHADns* IX., Zagreb, 245.-246.
- KLAIĆ N., 1986., "Ecclesia seu monasterium sancti Michaelis de Rudina", *VjesnikMPK* 4.-5., Požega, 33.-60.
- KOZÁK M. E., 1981., "Die Gotischen Ofenkacheln der Benediktinerabtei von Vértesszentkereszt", *Commun Arch. Hungariae* 1981: 179-197, Auszug: 196-197, Budapest.
- MICHINA P. J., 1974., "Archäologische Nachweise der Mährisch-Ungarischen Beziehungen im 15. Jahrhundert", *Folia Archaeologica* XXV: 179-203, Budapest.
- MINICHREITER K., 1986., "Pregled arheoloških nalaza na području općine Virovitica", *VirZb*, Virovitica, 81.-86.
- MOHOROVIČIĆ A., 1960., "Problem razvoja romaničke arhitekture na tlu Hrvatske razmatran s osvrtom na ruševni kompleks Rudina u Slavoniji", *LjetJAZU* sv. 64, Zagreb, 417.-431.
- MOHR G., 1991., *Lexikon der Symbole, Bilder und Zeichen der christlichen Kunst*, Freiburg-Basel-Wien.
- OHM A. i BAUER M., 1977., *Katalog, Steinzeug und Zinn*, Frankfurt am Main.
- OSTOJIC I., 1965., *Benediktinci u Hrvatskoj*, sv. III, Split.
- PARÁDI N., 1990., "Mátyás címeres kályhacsempe lelet a Magyar Nemzeti Múzeumban", *Folia Archaeologica* XLI: 147-167, Budapest.
- PEIĆ M., 1957., "Muzej u Požezi", *BulletinJAZU*, godina V., broj 1., Zagreb, 63.-64.
- PEIĆ M., 1977., "Likovne i ostale umjetnosti Požege", u monografiji *Požega 1227.-1977.*, Požega, 486.-494.
- SALAJIĆ S., "Arheološki zemljovid općine Suhopolje", katalog, Virovitica.
- SEKELJ IVANČAN T., 1995., "Catalogue of Medieval Sites in Continental Croatia", *BAR* S615, Oxford.
- SOKAČ-ŠTIMAC D., 1980., "Arheološka iskapanja muzeja požeške kotline u 1980. godini", *VMiKH*, god. XXIX., br. 4., Zagreb, 53.-55.
- SOKAČ-ŠTIMAC D., 1981., "Rudina kod Čečavca, Slavonska Požega - benediktinska opatija 12./13. st.", *ArhPregl* 22., Beograd, 130.-132., T. LXXX., T. LXXXI.
- SOKAČ-ŠTIMAC D., 1984., "Prilog arheološkoj topografiji Požeške kotline u svjetlu iskapanja 1980. godine", *IzdanjaHAD* 9. (1981), Zagreb, 129.-141.
- SOKAČ-ŠTIMAC D., 1984.a, "Arheološka iskapanja u Požeškoj kotlini", *ZborZSiB*, sv. 1., Osijek, 116.-137.
- SOKAČ-ŠTIMAC D., 1986., "Prvi rezultati arheoloških iskapanja na Rudini u Požeškoj kotlini", *VjesnikMPK* 4.-5., Požega, 5.-32.
- SOKAČ-ŠTIMAC D., 1987., "Rudina. Srednjovjekovni samostan", *ArhPregl* 27.(1986.), Ljubljana, 150.-151.
- SOKAČ-ŠTIMAC D., 1987.a, "Arheološka istraživanja Rudine kod Slavonske Požege", *ObavijestiHAD* br. 2, god. XIX., Zagreb, 36.-38.
- SOKAČ-ŠTIMAC D., 1989., "Rudina kod Slavonske Požege", *ArhPregl* 28.(1987.), Ljubljana, 175.-177. i prilog: PAPIĆ T., 1989., 178.-179.
- SZABO GJ., 1907., "Tri benediktinske opatije u Županiji požeškoj (Sv. Jelena de Podborje, Bijela, Rudin)", *VHADns* IX. (1906./7.), Zagreb, 201.-209.
- SZABO GJ., 1909., "Lijesnica, Historijsko-geografska studija", *VHADns* X. (1908./9.), Zagreb, 40.-46.
- SZABO GJ., 1920., *Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb, 1920.
- TAMÁSI J., *Verwandte Typen im Schweizerischen und Ungarischen Kachelfundmaterial in der Zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts*, Veszprem.

Zusammenfassung

SPÄTMITTELALTERLICHE KERAMIKBECHER AUS SOKOLOVAC, RUDINE UND KAPAN-IVANAC

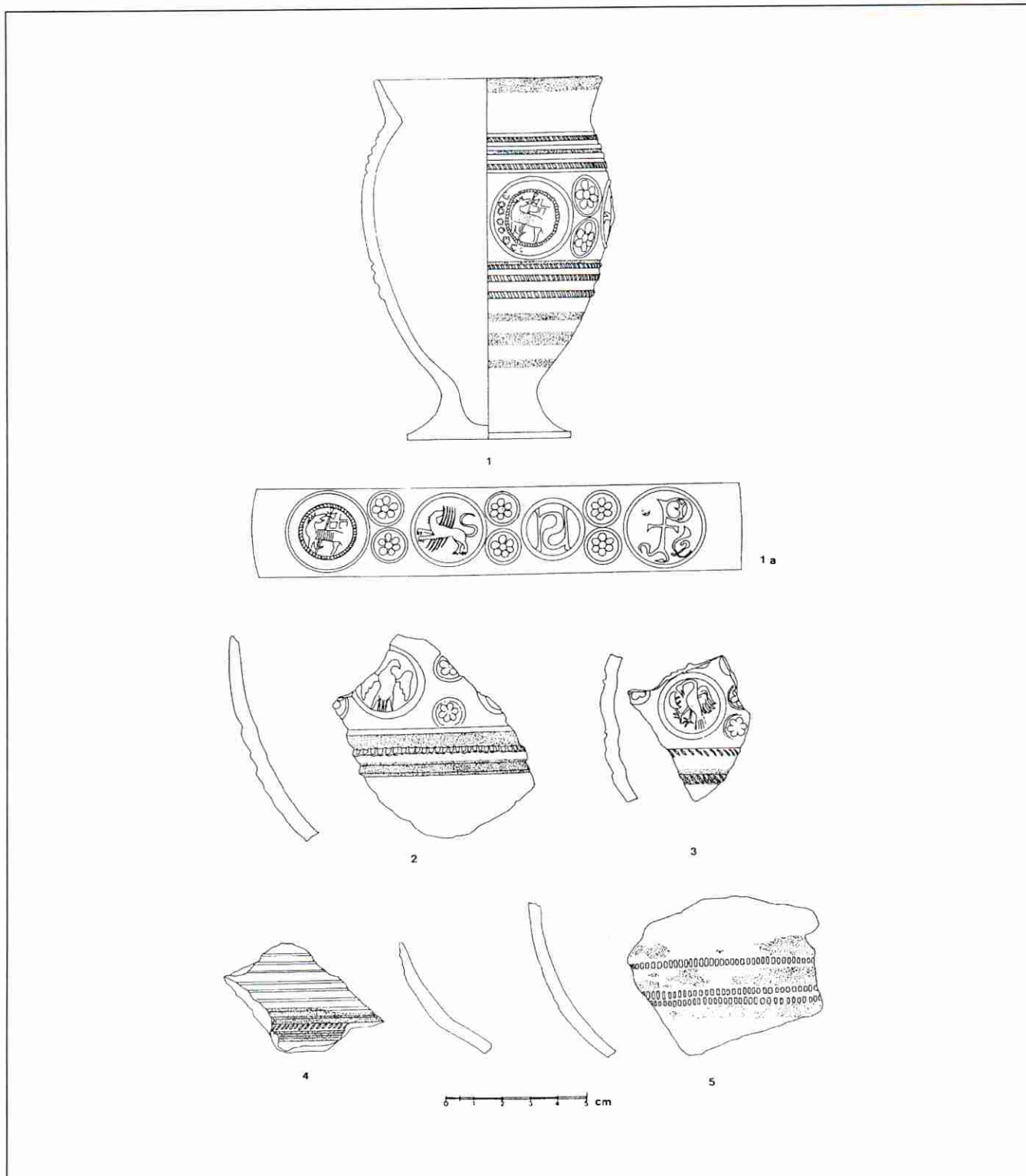
In einigen Museendepots und auf Ausstellungen im kontinentalen Kroatien befinden sich restaurierte Keramikgefäße oder Fragmente dieser oder ähnlicher Keramikbecher. Im Moslavina-Museum in Kutina ist der restaurierte Keramikbecher (T I, 1, 1a; Abb. 1-3), der aus der Fundstätte Sokolovac bei Garešnica im Bezirk Bjelovar-Bilogora stammt (Karte 1, 2). Das Stadtmuseum Požega bewahrt Fragmente von Keramikbechern oder ähnlich dekoriertes Geschirr (T II, 1-6; T III, 1-5) aus der Benediktinerabtei Rudine bei Požega, Bezirk Požega-Slawonien. Für das Stadtmuseum Virovitica wurde ein teilrestaurierter Keramikbecher (Abb. 4-7) aus der Sammlung von Ratko Radijevac angekauft, der aus der Fundstätte Kapan-Ivanac bei Suhopolje, Bezirk Virovitica-Podravina, stammt (Karte 3).

Die erwähnte Keramik ist aus hellockerfarbenem Ton mit beigemischtem feinen Sand gefertigt, mit verschiedenen Kombinationen horizontal eingeschnittener Linien, roter Malerei und winzigen Kerben verziert, die ein tordiertes Band bilden. Am weitesten Teil des Bauchs befindet sich eine Verzierung aus einer Reihe von Reliefmedaillons, die durch zwei vertikal gestellte Rosetten voneinander getrennt sind. Die Darstellungen in den Medaillons spiegeln die christliche Symbolik wider und können aufgrund der Symbolsprache in die Gruppe der zoomorphen Symbole und die Gruppe graphischen Symbole eingeteilt werden. Von den zoomorphen Symbolen kommen die folgenden Darstellungen vor: Agnus Dei (T I, 1a; T II, 1; T II, 5; T III, 1; Abb. i), Löwegreif (T I, 1a; T II, 3; Abb. 4), Adler (T I, 2; T III, 1; Abb. 4-6), Pelikan (T I, 2; T III, 2; Abb. 5). Je nach dem, was sie darstellen, können wir sie zur üblichen Christus darstellenden Symbolik einordnen: sein Opfer am Kreuz, die Wiederauferstehung, und seine damit verbundene Doppelnatur - die göttliche und die menschliche. Von den graphischen Symbolen erscheint eine Variante des Monogramms von Konstantinus (T I, 1a; T III, 2), die Abkürzung I.H.S., in lateinischer Bedeutung Iesus Hominum Salvator (T I, 1a; T II, 1), der Anfangsbuchstabe S in der Bedeutung Salvator (T II, 3; T II, 5; T III, 1), und der feierliche Anfangsbuchstabe I in der Bedeutung Iesus (T II, 3). Die erwähnten Symbole stellen auch Christus dar.

Die Darstellungen, die sich auf den Medaillons befinden, sind in der mittelalterlichen Kunst des 15. Jh. üblich und finden Anwendung auf Gegenständen wie zum Beispiel Ofenkacheln u.a.

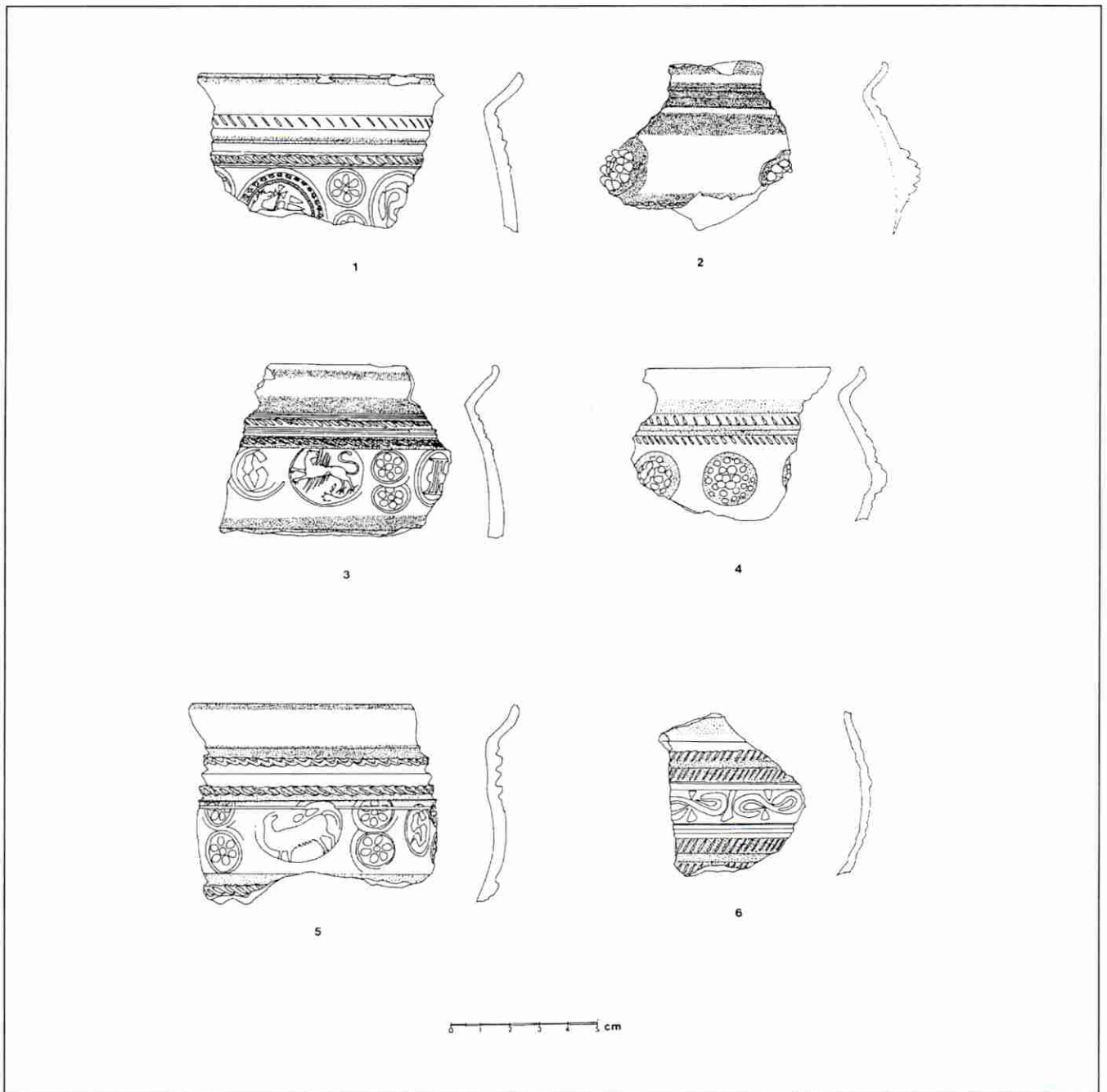
Die Gefäßform ist für das 15. Jh. üblich, und die Ausfertigung der Reliefverzierung erinnert an die Steinzeugkeramik, die seit der ersten Hälfte des 15. Jh. den Verzierungsstil aus der Bildhauerei und der Metallbearbeitung, vor allem der Goldschmiedekunst, oder den Verzierungsstil der Holzschnitzerei nachahmte. Im einfachen Stil der Verzierungen spiegelt sich der romanische Geist wider, obwohl die reine Form der Keramikbecher für das 15. Jh. typisch ist. Man kann voraussetzen, daß der Meister, der die Gefäße anfertigte, Stanzen hatte, die ursprünglich viel früher in Ge-

brauch waren, als er sie für die Ausführung der Verzierungen auf der hier beschriebenen Keramik angewendet hatte. Die gleichen Darstellungen in den Medaillons an allen drei Fundstätten in Kroatien führen zum Schluß, daß die Gegenstände aus der gleichen Werkstatt stammen. Die Nachlässigkeit bei der Anfertigung der Keramikbecher (besonders von Rudina, T II, 3; T II, 5) sowie die Lage der Funde in Rudina weisen auf alltäglichen Gebrauch der Gefäße hin. Es läßt sich vermuten, daß sie in der zweiten Hälfte des 15. Jh. innerhalb der Benediktinerabtei hergestellt wurden, wo die Fertigung vom - in Europa seit der ersten Hälfte des 15. Jh. vorhandenen - Geiste und Stil der Steinzeugkeramik geprägt war, allerdings unter den jeweils gegebenen Umständen. Im Laufe der ersten Hälfte des 16. Jh. gelangte das Gebiet, aus welchem die Funde stammen, unter türkische Herrschaft. Daher können wir mit Sicherheit sagen, daß die Keramikbecher nicht später als im ersten Drittel des 16. Jh. entstanden sind.

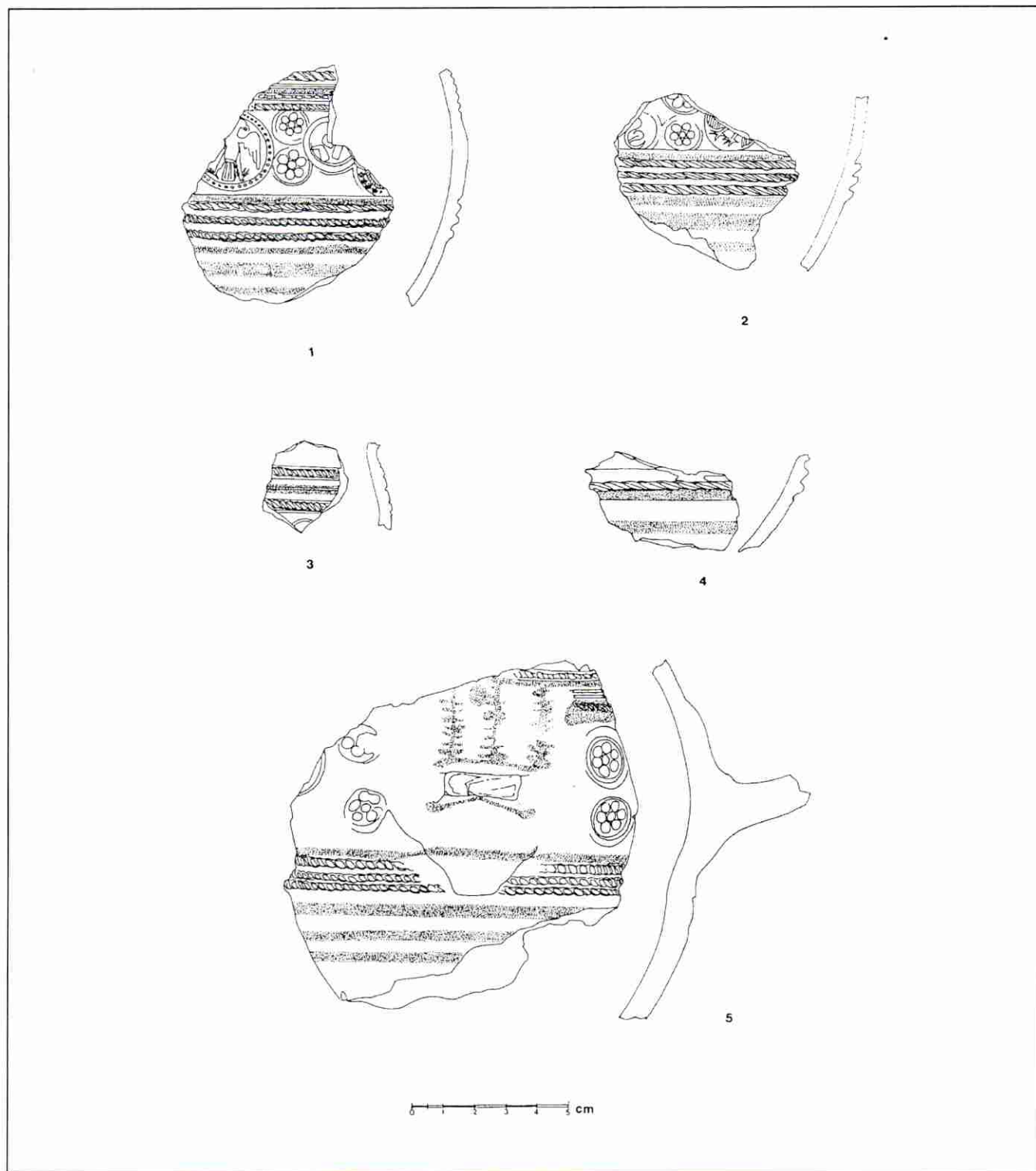
- T. I., 1 - Sokolovac. Keramička čaša s ukrasima reljefnih medaljona, inv. br. 104 (crtež: VLADIMIR GLOGOVIĆ)
 T. I., 1a - Sokolovac. Detalj reljefnih medaljona, inv. br. 104 (crtež: VLADIMIR GLOGOVIĆ)
 T. I., 2 - Sokolovac. Ulomak keramičke posude s reljefnim medaljonom - detalj orla, inv. br. 87 (crtež: VLADIMIR GLOGOVIĆ)
 T. I., 3 - Sokolovac. Ulomak keramičke posude s reljefnim medaljonom - detalj pelikana, inv. br. 105 (crtež: VLADIMIR GLOGOVIĆ)
 T. I., 4 - Sokolovac. Ulomak keramičke posude s crveno bojenim ukrasom i urezima, inv. br. 88 (crtež: VLADIMIR GLOGOVIĆ)
 T. I., 5 - Sokolovac. Ulomak keramičke posude s crveno bojenim ukrasom i urezima, inv. br. 89 (crtež: VLADIMIR GLOGOVIĆ)

- Tafel 1, 1 - Sokolovac. Keramikbecher mit Reliefmedaillons als Verzierungen, Inv.-Nr. 104 (Zeichnung: VLADIMIR GLOGOVIĆ)
 Tafel 1, 1a - Sokolovac. Detail der Reliefmedaillons, Inv.-Nr. 104 (Zeichnung: VLADIMIR GLOGOVIĆ)
 Tafel 1, 2 - Sokolovac. Fragment eines Keramikgefäßes mit Reliefmedaillon - Adlerdetail, Inv.-Nr. 87 (Zeichnung: VLADIMIR GLOGOVIĆ)
 Tafel 1, 3 - Sokolovac. Fragment eines Keramikgefäßes mit Reliefmedaillon - Pelikandetail, Inv.-Nr. 105 (Zeichnung: VLADIMIR GLOGOVIĆ)
 Tafel 1, 4 - Sokolovac. Fragment eines Keramikgefäßes mit rotgefärbter Verzierung und Schnitzereien, Inv.-Nr. 88 (Zeichnung: VLADIMIR GLOGOVIĆ)
 Tafel 1, 5 - Sokolovac. Fragment eines Keramikgefäßes mit rotgefärbter Verzierung und Schnitzereien, Inv.-Nr. 89 (Zeichnung: VLADIMIR GLOGOVIĆ)

- T. II., 1 - Rudina. Ulomak gornjeg dijela keramičke posude s obodom i ukrasima u medaljonima - detalj Agnus Dei i monogram I. H. S. (crtež: VLADIMIR GLOGOVIĆ)
- T. II., 2 - Rudina. Ulomak gornjeg dijela posude s dijelom oboda, crveno slikana na svijetlo oker podlozi i ukrasima okruglih ispupčenih grozdičastih cvjetova (crtež: VLADIMIR GLOGOVIĆ)
- T. II., 3 - Rudina. Ulomak gornjeg dijela keramičke posude s obodom i ukrasima u medaljonima - detalj lava - grifona, inicijalno slovo S i svečano inicijalno slovo I (crtež: VLADIMIR GLOGOVIĆ)
- T. II., 4 - Rudina. Ulomak gornjeg dijela keramičke posude s obodom, crveno slikana na svijetlo oker podlozi s tordiranim trakama i ukrasima okruglih ispupčenih grozdičastih cvjetova (crtež: VLADIMIR GLOGOVIĆ)
- T. II., 5 - Rudina. Ulomak gornjeg dijela keramičke posude s obodom i ukrasima u medaljonima - detalj "izmaknuti" Agnus Dei (?) i inicijalno slovo S (crtež: VLADIMIR GLOGOVIĆ)
- T. II., 6 - Rudina. Oker keramički ulomak trbuha s crvenim slikanjem i tordiranim trakama između kojih se nalazi ukras "mašne u nizu" (crtež: VLADIMIR GLOGOVIĆ)

- Tafel II, 1 - Rudina. Fragment des oberen Teils eines Keramikgefäßes mit Rand und Verzierungen in Medaillons - Detail Agnus Dei und Monogramm I.H.S. (Zeichnung: VLADIMIR GLOGOVIĆ)
- Tafel II, 2 - Rudina. Fragment des oberen Teils eines Keramikgefäßes mit einem Teil des Randes, rot gemalt auf hellockerfarbenem Grund und Verzierungen aus rund ausgebuchteten traubenförmigen Blumen (Zeichnung: VLADIMIR GLOGOVIĆ)
- Tafel II, 3 - Rudina. Fragment des oberen Teils eines Keramikgefäßes mit Rand und Verzierungen in Medaillons - Detail des Löwengreifs, Anfangsbuchstabe S und der feierliche Anfangsbuchstabe I (Zeichnung: VLADIMIR GLOGOVIĆ)
- Tafel II, 4 - Rudina. Fragment des oberen Teils eines Keramikgefäßes mit Rand, rote Bemalung auf hellockerfarbenem Grund mit tordierten Bändern und Verzierungen aus rund ausgebuchteten traubenförmigen Blumen (Zeichnung: VLADIMIR GLOGOVIĆ)
- Tafel II, 5 - Rudina. Fragment des oberen Teils eines Keramikgefäßes mit Rand und Verzierungen in Medaillons - Detail "entflohenes" Agnus Dei (?) und der Anfangsbuchstabe S (Zeichnung: VLADIMIR GLOGOVIĆ)
- Tafel II, 6 - Rudina. Ockerfarbenes Keramikfragment eines Bauchs mit roter Bemalung und tordierten Bändern, dazwischen die Verzierung "aneinandergeriehte Schleifen" (Zeichnung: VLADIMIR GLOGOVIĆ)

- T. III., 1 - Rudina. Ulomak trbuha s crvenim slikanjem, tordiranim trakama i ukrasima u medaljonima - detalj orla i inicijalno slovo S (crtež: VLADIMIR GLOGOVIĆ)
- T. III., 2 - Rudina. Ulomak trbuha s crvenim slikanjem i tordiranim trakama te ukrasom u medaljonu - detalj pelikana (?) i detalj Konstantinova monograma (?) (crtež: VLADIMIR GLOGOVIĆ)
- T. III., 3 - Rudina. Oker ulomak s crvenim slikanjem i tordiranom trakom (crtež: VLADIMIR GLOGOVIĆ)
- T. III., 4 - Rudina. Oker ulomak s crvenim slikanjem i tordiranom trakom (crtež: VLADIMIR GLOGOVIĆ)
- T. III., 5 - Rudina. Oker keramički ulomak vjerojatno od vrča s drškom. Ukrašen je crvenim slikanjem, tordiranim trakama i rozetama (crtež: VLADIMIR GLOGOVIĆ)

- Taf III, 1 - Rudina. Fragment eines Bauchs mit roter Bemalung, tordierten Bändern und Verzierungen in Medaillons - Adlerdetail und der Anfangsbuchstabe S (Zeichnung: VLADIMIR GLOGOVIĆ)
- Taf III, 2 - Rudina. Fragment eines Bauchs mit roter Bemalung, tordierten Bändern und Verzierungen in Medaillons - Pelikandetail (?) und Detail des Monogramms von Konstantinus (?). (Zeichnung: VLADIMIR GLOGOVIĆ)
- Taf III, 3 - Rudina. Ockerfarbenes Fragment eines Bauchs mit roter Bemalung und tordiertem Band (Zeichnung: VLADIMIR GLOGOVIĆ)
- Taf III, 4 - Rudina. Ockerfarbenes Fragment eines Bauchs mit roter Bemalung und tordiertem Band (Zeichnung: VLADIMIR GLOGOVIĆ)
- Taf III, 5 - Rudina. Ockerfarbenes Keramikfragment, wahrscheinlich eines Kruges mit Griff. Verziert mit roter Bemalung, tordierten Bändern und Rosetten (Zeichnung: VLADIMIR GLOGOVIĆ)

